

AGIO ÉS ÁRALAKULÁS AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIÁBAN 1867—97-IG, VONATKOZÁS- SAL A VILÁGPIACZ VISZONYAIRA.

— Első közlemény. —

Felolvastatott a Magyar Közgazdasági Társaság 1899. márczius 23.-án
tartott ülésében.

Mindnyájan tudjuk, hogy az alkotmányos korszak beköszöntésével papirvalutánk is törvény útján lett szabályozva. A míg azelőtt a jegykibocsátásnak nem volt határa, az 1867-ik évben megállapították annak forgalmát 312 millió forintban. Egyidejűleg oly összefüggést létesítettek 100 millió forint értékű osztrák sóbányajegyek és az államjegyek között, hogy azok kibocsátása együttvéve meg nem haladhatta a 412 millió forintot, de ezen határon belül a zálogjegyek államjegyekkel voltak helyettesíthetők.

Ez volt államjegyforgalmunk maximalis határa; de mivel még kedvezőtlen viszonyok mellett is mindig lehetett bizonyos számú sóbányajegyeket torgalomba hozni, a forgalom e határt soha el nem érte, hanem tényleg 312 millió és 380 millió forint között váltakozott.

A bankügyet és annak jegyforgalmát már a kiegyezés előtt rendezték. Ez alapon az osztrák-magyar bank 200 millió forint erejéig bocsáthatott ki bankjegyeket ércpénzfedezet nélkül, de a szokásos bankfedezet mellett is köteles volt nemes fémmel biztosítani teljes értékben minden további bankjegytöbbletet. Ez intézkedés továbbra is érvényben maradt 1887-ig, a mióta köteles a bank összes forgalomban lévő bankjegyeinek $\frac{2}{3}$ részét ércpénzben fedezni; a mennyiben a forgalom 200 millió forinttal meghaladja e fedezetet, a többletért ötszázalékos adót fizet. A bank azon kötelezettsége, hogy jegyeit

bemutatónak kívánatára ezüstpénzben beváltsa, függőben maradt mindaddig, míg az államjegyek forgalomban vannak.

Ily törvényes biztosítékokkal látszólag ki volt zárva annak lehetősége, hogy papírpénzünk értékében a kényszerforgalom daczára számottevő változás beálljon. A jegyforgalom határa szabott lévén, annak mennyiségét hirtelen nem szaporíthatták és annak értéke alig csökkenhetett inpatio következtében.

Viszont e rendszer elég ruganyos volt a célból, hogy nagyobb pénzszükséglet idejében akár az állam, akár a bankjegyek forgalma alkalmazkodhatott a piacz szükségletéhez; ennek folytán a papírpénz időleges értéknövekedése is alig volt elképzelhető. Mégis azt tapasztaljuk, hogy az elmúlt 30 esztendő alatt agiónk folyton fluktuált és pedig aránylag széles határok között. Ezt nem indokolhatjuk valutánk sajátlagos jellegével. Ha okát akarjuk adni e jelenségnek, figyelemre kell méltatnunk az összes gazdasági tényezőket, a melyek azzal összefüggésben állanak.

Sokan azt állítják, hogy papírpénzünk értéke a monarchia hitelével van összefüggésben, nagyobb lévén értéke akkor, ha hitelünk jó és a papírpénz beváltása iránt táplált bizalom kedvező, kisebb akkor, ha a monarchia pénzügyi viszonyai kedvezőtlenek. E hitel megítélésére nézve irányadó mérték szokott lenni a rendszeresített államadósság után fizetett kamat és a járadékok tőzsdei árfolyama. 1867-ben közös államadósságunk az akkori alacsony árfolyammal majdnem 8 $\frac{1}{2}$ százalékot jövedelmezett. Azóta annak értéke folyton növekedett napjainkig, úgyannyira, hogy most a járadékpapír valamivel pari felett áll, tehát alig 4 $\frac{1}{2}$ százalékot jövedelmez.

E szerint hitelünk ma hasonlíthatatlanul jobb, mint volt 1867-ben. Ha tehát papírpénzünk értéke is ettől függ, annak árfolyamában szintén tetemes emelkedést, azaz agio-csökkenést kellene megfigyelnünk. Tényleg azonban ennek árfolyama nem emelkedett, hanem néhány százalékkal hanyatlott viszonyítva az első 11 éves átlaghoz. Hasonlókép ha összehasonlítjuk évről-évre a járadék és a váltóárfolyamok évi átlagát, itt sem mutathatunk ki semmi összefüggést, mert azok egymástól függetlenül, gyakran ellenkező irányban fluctuálnak. Ebből azt kell következtetnünk, hogy oly államban, a hol a papírpénz több mint 100 éves szokás alapján meghonosult

a forgalomban és a hol a jegykibocsátás törvényileg szabályozva van, ott az egyéni bizalom nem játszik semmi szerepet a papírpénzérték ingadozásánál és ott az agiot nem lehet az államhitei javulásával vagy rosszabbodásával kimagyarázni.

Mások gyakran összeköttetésbe hozzák az agiot a kereskedelmi mérleggel; azt állítván, hogy export hiányában agionk növekszik és kivitelünk növekedésével papírpénzünk árfolyama egyre javul. E feltevessel ugyanezen helyen már részletesen foglalkoztam. »Külkereskedelem és váltóárfolyam«¹⁾ című cikkemben kimutattam azt, hogy a kereskedelmi mérleg és a váltóárfolyam között nem találunk semmiféle összefüggést a rendelkezésünkre levő adatokban. Ugyanott jeleztem ama körülményeket, a melyek a kereskedelmi mérleg aktiv vagy passiv voltát előidézik és utaltam ama körülményre, hogy különböző országok papírvalutái egyidejűleg azonos árfolyam-ingadozást tüntetnek fel, a mennyiben ezekre más belföldi tényezők zavarólag nem hatnak. Később ugyanott »Aranyagio és áralakulás«²⁾ cím alatt ujólag foglalkoztam e kérdéssel, jelezve az összefüggést az osztrák-magyar és az orosz valuta árfolyamában, a melyeket ugyanekkor kapcsolatba hoztam a külföldi áralakulással. Mivel akkor saját monarchiánkra nézve áradatokkal nem rendelkeztem, ebből nem vonhattam végleges és kimerítő következtetéseket. Feltételeztem ugyan, hogy papírpénzünk árfolyama és különösen annak ingadozása az arany értékfluctuatiót tükrözteti vissza, de egyidejűleg jeleztem azt is, hogy a külföldi árhanyatlás magas fokát meg sem közelíti. Ez alkalommal e hiányok pótlását tűztem ki célul.

Mindenekelőtt saját adataim összeállítását fogom röviden ismertetni és ama rendszert indokolni, a melyet a monarchiára vonatkozó árak kiválasztásánál követtem.

Mivel e rendszer kellő megvilágítása fontossággal bír a végeredmény megítélésénél, ezt bővebben kifejtem, mint az tulajdonképeni célom keretébe beillik. Azután összehasonlítom a kül- és belföldi áralakulást úgy egyes csoportokban, mint átlagban; ez utóbbit megint az agio fluctuációval vetem egybe. Ez összehasonlítás némi felvilágosítással szolgálhat az ingadozás tényezőire nézve úgy az áraknál, mint az agionál.

¹⁾ Közgazdasági Szemle, XVIII. évf. 1894., 747—783. l.

²⁾ Közgazdasági Szemle, XX. évf. 1896.

Továbbá összehasonlítom az áralakulás abszolút magasságát külföldön és belföldön és jelezni törekszem ama tényezőket, a melyek azt meghatározzák; ezzel az arany appreciatio kérdését is kénytelen leszek érinteni, a mennyiben erre nézve a fenti adatokból következtetéseket levonhatunk. Ez abstract fejtegetések kapcsán többször lesz alkalmam praktikus kérdéseket is érinteni ott, a hol azok közvetlen összefüggésben állanak az említett jelenségekkel.

I.

Minthogy nagyobb számú áradatoknál nehéz áttekinteni az áralakulás általános irányát, ezeket index number, azaz jelző számok alakjában szokásos egyesíteni. E célra megállapítjuk első sorban a felveendő árúczikkek piaci árát lehetőleg ugyanazon időpontra vonatkozólag vagy pedig kiszámítjuk azok évi átlagárát. Mivel e jegyzések különböző súly, tér és ürmértékre vonatkoznak és kisebb-nagyobb pénzösszegekre szólnak, nem lehetséges az árakat összefoglalni a kellő módosítás nélkül, mert ez esetben az átlagban ama cikkek jutnának túlsúlyra, a melyek aránylag csekély méretben nagy értéket képviselnek.

Ha tehát e cikkek hatását egyaránt akarjuk érvényre juttatni, át kell azokat számitanunk százalékszámokra. Alapul veszzük e cikkek első évi árát vagy azok többi évi átlagát és ezt 100-al egyenlősitjük; a többi évek árjegyzéseit a fenti átlagra vonatkoztatva százalékokban fejezzük ki. Ha minden évben összeadjuk e cikkek százalékszámait és ez összeget elosztjuk a cikkek számával, megkapjuk a kívánt évi átlagot, azaz index-number-t. E jelzőszámok könnyű és kényelmes áttekintést nyújtanak az összefoglalt árúczikkek átlag áralakulásáról; de mint minden átlag, úgy e rendszer is némi hiányokban szenved, a melyekről nem szabad megfeledkeznünk akkor, midőn ez adatokból messzebb menő következtetéseket akarunk levonni akár az áralakulás általános irányát illetőleg, akár a pénzrendszerben beállott értékváltozásra vonatkozólag.

Ha csak azt akarjuk megállapítani, mennyiben változott meg hasonnemű árúczikkek átlagára, erre nézve e rendszer föltétlenül biztos felvilágosítást nyújt, mert feltételezhető az, hogy a változás iránya többé-kevésbé mindannyinál hasonló

és csak a változás fokában mutatkozik imitt-amott eltérés, a mely az átlagban kiegyenlítődik. Ha azonban továbbmenve különféle árucikkeket akarunk összefoglalni, a melyek az ásvány-, állat- és növényvilág különböző termékeit képviselik, itt már kellő óvatossággal kell eljárunk következtetéseinkben. Oly tényezők, a melyek kihatnak az összes felsorolt árucikkekre, hatásukban szintén könnyen felismerhetők az átlagban; ellenben olyanok, a melyek csak egyik-másik cikket érintik, annál kevésbé jutnak érvényre, minél nagyobb az árucikkek száma és minél szűkebbkörű e tényezők hatása; a mennyiben e hatás ellentétes irányú, ezek kiegyenlítik egymást az átlagban, de e kiegyenlítés csak eszményi átlagot teremt, a mely a kereskedelmi forgalomban nem játszik tényleg szerepet. Az eredmény is különböző lehet a szerint, a mint az egyik vagy másik árucikket kihagyjuk az átlagból és más természetű cikkel helyettesíthetjük. Ily átlagnál tehát föltétlenül szem előtt kell tartanunk azt, hogy az csak a felsorolt árucikkekre vonatkozik és hogy abból még nem következtethetünk az áralakulás általános irányára. De ha e rendszer hiányai daczára mégis általánosságban óhajtunk ez utóbbiról némi fogalmat nyerni, ezt talán leginkább elérjük akkor, ha fogyasztási árakra alapítjuk számításunkat.

Tudvalevőleg a fogyasztás képezi végcélját minden termelés és kereskedelemnek és a fogyasztó által fizetett árban úgyszólván egyesítve van mindama tényezők hatása, a melyek az árucikket gazdasági kifejlődése alatt különféle módon befolyásolták.

Hogy átlagunk lehetőleg helyes képét nyujtsa az áralakulásnak, össze kellene hasonlitanunk az összes fogyasztási cikkek árait és azokat oly arányokban kellene feltüntetnünk az átlagban, a minőben tényleg adás-vétel tárgyát képezik a kereskedelemben. Ez igen nehéz és terhes feladat, a mely előzetes nagy adatgyűjtést igényel, a minővel mi jelenleg nem rendelkezünk.

De még nehezebb feladatunk akkor, ha az áralakulás általános irányából kifolyólag messzebb menő következtetéseket akarunk levonni a forgalomban lévő pénz értékingadozását illetőleg. Elvileg a pénz értékében beállott változás többé-kevésbé kihat az összes árucikkek áaira; de az utóbbiakat ezenkívül még annyi más körülmény befolyásolja,

hogy fölötte nehéz megkülönböztetni egyik hatást a másiktól. Különösen áll ez a fogyasztási cikkekre nézve, a melyek hosszú termelési és kereskedelmi folyamaton keresztül kézzől-kézre vándorolnak mindaddig, míg az eredeti nyers anyag oly alakot nem ölt, a melyet a fogyasztó felhasználhat vagy a minő izlésének megfelel.

Ha tehát elismerjük a fogyasztási cikkek fontosságát az áralakulás átlagának megállapítására nézve, egyúttal alig kételkedhetünk abban, hogy kevésbé alkalmasak a másik célra, a mely a valuta értékingadozását akarja megállapítani. Ezt talán elérhetjük akkor, ha kizárólag nyers anyagokat veszünk fel az átlagba, a melyek termelése aránylag kevésbé függ a technikai eszközök gyors haladásától, a munkabér, tőke és kereskedelmi viszonyok esélyeitől.

Ez utóbbiakra viszont nagy befolyással bírnak physikai és különösen klimatikus tényezők, a melyek aligha egyenlítik ki egymást egyik évről a másakra, daczára a világpiacz nagy kiterjedésének, a mely ma már felöleli földgömbünk majd minden részét. Továbbá nem szabad megfeledkeznünk azon körülményről sem, hogy a nyersanyagok nagy terjedelmükkel aránylag csekély értékét képviselnek és ennek folytán azonnal megérzik a szállítási költségek apadását vagy emelkedését. Ez utóbbi körülmény pedig ellenkező hatással lesz árakra a szerint, a mint az illető piacz fölösleges mennyiségével rendelkezik e cikkeknek vagy pedig azokat máshonnan kénytelen beszerezni. Például a szállítási költségek apadásával emelkednek az árak a termelés helyszínén és csökkennek ott, a hol azokat nagy mennyiségben vesszük fogyasztási vagy ipari célokra. Továbbá hirtelen megváltozhat egyik-másik nyersanyag ára akkor, ha azt a technika fejlődésével más olcsóbb anyaggal helyettesíthetjük vagy például ha ásványoknál váratlanul gazdag, új bányákra találunk. E felsorolt körülmények pedig annyira sajátos jellegűek és oly különféle módon hatnak egyik vagy másik piacz áralakulására, hogy az ekként összeállított anyagból nem következtethetünk az illető piacz általános árátlagára és még kevésbé a valuta értékváltozására, a mennyiben az az árakban kifejezésre jut.

Ha ily módon el nem érjük e célt, szélesebb körre kell kiterjesztenünk figyelmünket és nemcsak egyik vagy másik piacz árait kell szemügyre vennünk, hanem össze kell hason-

litanunk azokat egymással; ez esetben egyik átlag ellenőrzi a másikat. A mennyiben ezeknél eltérés mutatkozik, azt az egyik vagy másik piac különleges viszonyaiban kell keresnünk; a mennyiben az áralakulás ingadozása azonos és hasonló, az általános körülményekben kell keresnünk, a melyek szintén általánosságban és mindenütt feltalálhatók.

Ez esetben az átlag összeállításának módszere sem bir oly kiváló fontossággal, mint azt előbb jeleztük. Ekkor *nem annyira az abszolút átlagot akarjuk megállapítani, hanem inkább a relatív árkülönbséget két vagy több átlag között*. Ha e rendszer hibákkal jár, ez többé-kevésbé mutatkozni fog mindkettőnél; de ez alig érinti a különbséget, a mely a kettő között esetleg megfigyelhető.

Nélkülözhetetlen kelléke ily összehasonlításnak csak az, hogy az átlagok lehetőleg hasonló módon legyenek összeállítva és lehetőleg ugyanegy árúczikkre vonatkozzanak.

Különös érdekel bir ez összehasonlítás akkor, ha azt saját monarchiánk áradataira is alkalmazzuk és pedig nemcsak azért, mert az bennünket közvetlenül érint, hanem azért is, mert Európában alig találunk egy második piacot, a hol nem az arany képezi az árszámítás alapját és a hol mégis az árak közvetlenül összehasonlíthatók a külföldiekkel. A nyugoti kulturállamok pénzrendszerének tudvalevőleg az arany képezi alapját, akár nyíltan, mint Anglia, Németország, Hollandia és a skandináv országokban, akár pedig rejtett alakban, mint a latin érmeszövetségénél, a mennyiben a törvényes bimetalizmus daczára ott is beszüntették az ezüst szabad veretését. Oroszországban ép úgy, mint minálunk, papirvaluta-rendszer uralkodott a legutóbbi évekig, de ennek törvényes alapja nem volt és szükség esetében a papirpénz mennyiségét tetemesen szaporították, a mi természetesen zavarólag hatott a normális áralakulásra. Hasonlólag papirvalutával bírnak, mint tudjuk, Portugal, Spanyol- és Olaszország; azonban itt annyit változtatták a pénzforgalmat és annak rendszerét, hogy folytatólagos vagy normális áralakulásról itt sem lehet szó.

Fölötte érdekes összehasonlítani az európai árakat távolabb fekvő piacok áralakulásával és különösen oly országokban, a melyek a legutóbbi évekig megmaradtak a régi ezüst-standard mellett, mint India, a khinai kikötők, Japán és

Mexico.¹⁾ Ily összehasonlításnál azonban más nehézségekkel állunk szemben. Ez országokban nem találjuk fel mindama cikkeket, a melyeket az átlag kiszámításánál felhasználni szoktunk; továbbá e piacok kereskedelmi és termelési viszonyai annyira különbözők a mieinktől, egyes vidékeken a teljes árkiegyenlítődés annyira tökéletlen részben a szállítási nehézségek, részben lélektani tényezők következtében, hogy ez utóbbi piacok adatait nem lehet mindig közvetlenül összehasonlítani az európai piacok nagykereskedelmi áraival.

Ellenben saját monarchiánk mindennapi és benső érintkezésben van a többi kulturállamok kereskedelmi központjaival, közvetlenül megérzi mindama tényezők hatását, a melyek az utóbbiakra befolyással vannak és így nyilván feltételezhetjük azt, hogy a monarchia áralakulása, kivételes körülményektől eltekintve, ugyanazon tényezőktől függ, mint a külföldi árak. Mivel pedig a külföldi árakat aranyban, a mienket papírpénzben számítjuk, a melynek belső értéke aránylag keveset változott az utolsó 30 esztendőben, ennek folytán két párhuzamos áralakulást állapíthatunk meg, a melyek ugyan az árucikkek speciális ártényezőire nézve megegyezők, de azért még sem teljesen azonosak, a mennyiben egyik esetben az arany, a másik esetben a papírpénz értékváltozása is befolyással lehet az árakra, a mi különböző módon és mértékben nyilvánulhat. Ha tehát összehasonlítva valamelyik külföldi árátlagot saját árainkkal azt találjuk, hogy az átlag mindkettőnél hasonló módon és mértékben változik, ezt az általános termelési és kereskedelmi tényezőkkel magyarázhatjuk; ha az átlagoknál különbséget mutatkozik, ezt az egyik vagy másik ország különleges viszonyaiban kell keresnünk; ha e különbséget megegyezik azon agiofluctuatioval, a melyet papírpénzünk árfolyama a külföldi aranynyal szemben jelez, majdnem biztosra vehetjük, hogy az a valuta-rendszer különbségében rejlik és tovább menve kutathatjuk

¹⁾ Indiában 1893. június hóban beszüntették az ezüst szabad kivezését és jelenleg az arany standard módozatairól tanácskoznak az »Indian Currency Committee« tagjai, a melyet »parallel-valuta« alakjában akarnak létesíteni. Japánban 1897. október 1-től kezdve ugyanígy korlátozták az ezüst forgalmát és törvényileg az aranyfémeket fogadták el a valuta alapjának. Ujabban már arról is beszélnek, hogy Mexico szintén kénytelen lesz ez alapra áttérni, noha eddig ez látta el a kelet-ázsiai kikötőket ezüst tallérjaival.

azt, vajjon az arany értéke változott meg, avagy papirpénzünk belföldi értékében keresendő az árfolyam-ingadozásnak valódi oka. Ily módon tehát elválaszthatjuk a jelzőszámokban a valuta hatását azon hatástól, a melyet más kereskedelmi tényezők előidéznek és így megállapíthatjuk egyrészt az árucikkek átlag áringadozását, másrészt az esetleges arany appreciatiót és annak fokát.

Világos, hogy a nyersanyagok nagy kereskedelmi árai alkalmasabbak ilyen összehasonlításra, mint kis piaci árak, vagy fogyasztási cikkek árai, mert mint említettem, az előbbieket kevésbé függnek a helyi piaci esélyeitől és hatásukban többé-kevésbé kiegyenlítődnek az egész világpiacra. A nyersanyagok árait összeállították különféle országok piacára vonatkozólag, úgymint Anglia, Németország, az amerikai Egyesült-Államok, India és legújában Japánra vonatkozólag; csak hogy ez összeállításnál rendesen különböző rendszert követtek, úgy hogy ez adatok egymással közvetlenül össze nem hasonlíthatók.

Legismertebbek ezek közül Soetbeer hamburgi áradatai, a ki 114 árucikk árai alapján számítja ki az átlagot; továbbá az »Economist« című londoni folyóirat átlaga 22 árucsoport nyomán és Sauerbeck angol statisztikus index-number rendszere 45 árucikk angol árjegyzése alapján.¹⁾ Ha ezek átlagait egymással összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy azok végeredményben elég jól megegyeznek egymással; különösen áll ez a Soetbeer és Sauerbeck-féle adatokra vonatkozólag, a kik mindketten évi áratlagok alapján számítanak, a míg ezzel ellentétben az Economist napi árjegyzéseket használ fel az összeállításnál.

Mivel minálunk egyes kísérletektől eltekintve, a melyek főleg gabonaneműek és más élelmiszerek áraira²⁾ vonatkoznak, ily összeállítást eddigelé nem eszközöltek, a fenti rendszerek egyikét kellett saját monarchiánk viszonyaira alkalmaznom. Tekintettel azon körülményre, hogy London még ma is a világpiac központja, a mely első sorban mérvadó a legtöbb árucikk áralakulására, az angol összeállítást kellett választanom és pedig különösen Sauerbeck rendszerét azért is, mert

¹⁾ A. Sauerbeck. Prices of commodities, Journal of the Royal Statistical Society, London 1886-tól kezdve napjainkig.

²⁾ L. Körösi József Pestvárosi statist. évkönyv. Pest, 1873.

az oly árúczikkeket foglal magában, a melyekre nézve minálunk is könnyen beszerezhetők az áradatok és utánoszható az összeállítás rendszere. De választásomat még egyéb körülményekkel is indokolhatom. Sauerbeck, mint említettem, évi átlagárak után számít; mi pedig tekintettel papírvalutánk árfolyamára, más adatokat fel nem használhatunk se az áraknál, se az agio kiszámításánál. Akármilyen gyakori és nagymérvű is időlegesen az agio ingadozása, e fluctuatio csak az esetben hathat vissza az árakra, ha az állandó; viszont kivételes árak sem lehetnek befolyással az agiora. Ha tehát meg akarjuk figyelni az agio és belföldi áralakulás viszonyát egymáshoz, azt csakis átlagszámítás alapján eszközölhetjük és ennek folytán a külföldi mintát szintén e szerint kell választanunk.

Továbbá előnyös az, hogy Sauerbeck az 1867--77-ig terjedő évek árátlagát fogadja el a százalékszámítás alapjául, a mi jól megegyezik nemcsak saját számításunk kezdetével, de azzal is, hogy valutánk agioja ez évek alatt körülbelül megfelel az egész 30 év agio-átlagának. A mennyiben tehát ez utóbbi hatással volt belföldi árainkra, e hatás nemcsak kiterjed azon átlagra, a melyre százalékainkat alapítottuk, de nagyjában kiegyenlítődik az egész 30 év lefolyása alatt; ez pedig fontos körülmény a belföldi áralakulásra nézve. Végre Sauerbeck rendszerében az árúczikkek kereskedelmi fontosságára is van figyelemmel, a mennyiben csak ama nyers anyagokat választotta ki, a melyek Angliában akár termelés, akár behozatal útján egymillió font sterlingnél nagyobb értékekben szerepelnek a kereskedelemben, sőt egyes kiváló fontosságú cikket kétszeresen veszi fel az átlagba.

Saját monarchiánk kereskedelmében ugyan szerényebb viszonyokkal állunk szemben és a felsorolt cikkek közül nem mindegyik éri el a 12 millió forintnyi forgalmat, de általánosságban ugyanez árúk képezik nagykereskedelmünknek legfontosabb nyers cikkeit és azért ugyanezek hasonló célra legalkalmasabbak.

A felhozott okoknál fogva Sauerbeck rendszerét törekedtem utánózni saját monarchiánkra vonatkozó áradatok összeállításánál.

Az erre vonatkozó részleteket e munkám végén lévő függelékben körülményesen ismertetem; nagyjában ugyanazon árúczikkeket választottam, a melyek az angol átlagban is

foglaltatnak, csak kivételesen pótoltam egyik-másik árúczikket hasonló, de más minőségűvel ott, a hol a megfelelő czikkre nézve áradatokat be nem szerezhettem. Rendesen azon piacz árjegyzéseit használtam fel, a mely az illető árúczikkre nézve a legfontosabb a monarchiában, akár termelési, akár kereskedelmi viszonyok következtében és így nemcsak budapesti, de bécsi, triesti és csehországi árakat is kénytelen voltam felhasználni, a mi annál kevésbé volt elkerülhető, mert ugyanazon piaczra vonatkozó teljes és az összes czikkekre kiterjedő áradatok nem is állanak rendelkezésünkre. Ennek folytán az egyes csoportok átlaga ugyan az egyes piaczokra vonatkozik, de azok összesített átlaga az egész monarchia áralakulásának képét tárja elénkbe.

Vajjon ez teljesen megfelel a monarchia kereskedelmében előforduló többi nyers és ipari czikkek áralakulásának vagy sem, az, mint már előbb mondtam, mellékes körülmény és annak kiszámítása nem is képezi tulajdonképeni feladatomban tárgyát. A jelen esetben csak a londoni átlagnak megfelelő adatokat akarunk nyerni, hogy azokat egymással összehasonlíthassuk és abból megállapíthassuk azon esetleges befolyást, a melyet papirvaluta-rendszerünk belföldi áralakulásunkra gyakorolt.

Tekintettel e különleges célra, valutánk árfolyamát sem számíthatjuk a törvényes relatió alapján, ha a külföldi váltóárfolyamokat alapul véve az agio fluctuatio évi átlagát akarjuk százalékokban kifejezve megállapítani. Tudvalevőleg az 1892-ik évi valutatörvények előtt az ezüstmű volt törvényes alapja pénzrendszerünknek, de tényleg papírpénzünk 1848 óta különvált rendszert képezett, a melynek értéke független volt az ezüst törvényes értékétől és azt csak kivételesen közelítette meg olyankor, midőn azt ez alapra visszaterelni törekedtek.

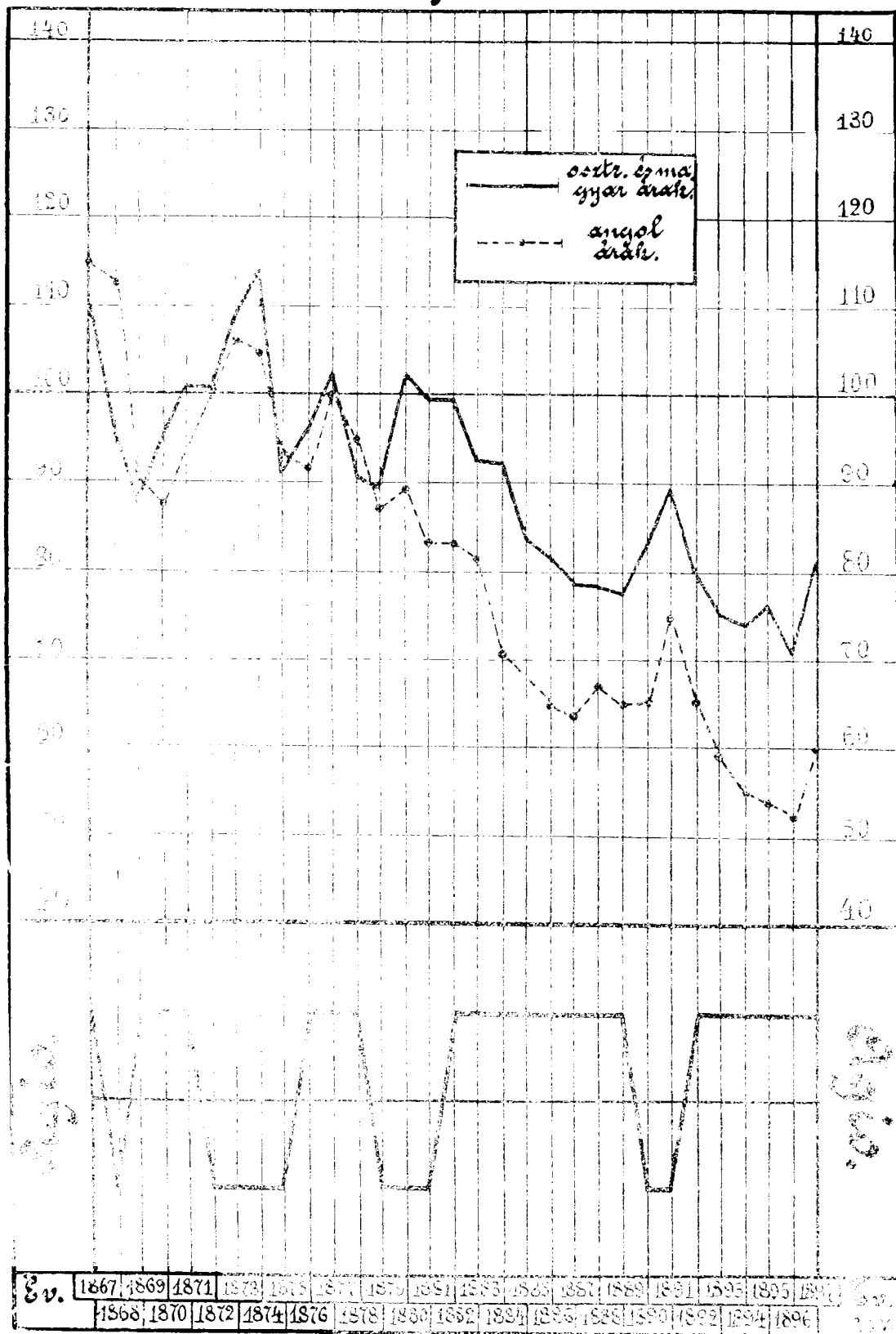
Midőn azonban a 70-es évek kezdetével az ezüst értéke hanyatlani kezdett, annak aranyára mindjobban megfelelt valutánk londoni árfolyamának, a mely utóbbi ugyanakkor nem követte az ezüst depreciatioját. Végre 1879-ben kénytelenek voltunk beszüntetni az ezüst korlátlan veretését, nehogy annak elértéktelenedése magával sodorja papirvalutánkat. Azóta az ezüst folyton hanyatlott értékben, a míg valutánk megmaradt előbbi értékszínvonalán. A törvényes relatió nem játszott szerepet valutánk értékénél, se 1879 előtt, mert akkor a papírpénz volt olcsóbb az ezüstműnél, se 1879 után, mert ettől

fogva az ezüst volt olcsóbb papírpénzünkénél. Ha tehát valutánk értékváltozását akarjuk megállapítani az elmúlt 30 esztendő ideje alatt, nem hasonlíthatjuk azt össze oly standard-al, a mely maga is tetemesen változott értékben és ennek folytán a törvényes relatiót sem vehetjük alapul, hanem a papírpénz aranyértékét kell figyelembe vennünk, a mint az a külföldi aranyváltók árában kifejezésre jut. Mivel pedig az utóbbit az áralakulással akarjuk összehasonlítani, czélszerű mindakettőre nézve ugyanazon átlagot használni.

Mindezt tekintetbe véve, az agiosszámítás százalékainál is az 1867—77-ik évek átlagát vettem alapul, mely magában foglal oly időszakokat, a midőn valutánk árfolyama változva egyszer kedvezőbb, máskor kedvezőtlenebb volt. Ez átlag ugyan nem felel meg teljesen az új relciónak, a melyet 1892-iki valutatörvényeink az aranynyal szemben megállapítottak; de erre már azért sem lehettem tekintettel, mert az új reláció csak majdnem a jövőben fog érvényesülni akkor, ha megkezdjük a készpénzfizetést aranyban, a multa nézve az nem bir semmi jelentőséggel. Hasonlólag jegyforgalmunk mennyiségét is kiszámítottam százalékokban az 1867—77-iki évek átlaga alapján, hogy itt közvetlenül összehasonlíthassuk az előbb említett adatokkal. Ily módon lehetőleg egyenértékű összeállítást nyerünk nemcsak a valuta értékére és forgalmára, de egyszersmind a belföldi áralakulásra nézve is, a mely utóbbi megint közvetlenül összehasonlítható a londoni piacz aranyban kifejezett áraival. E megfigyelésekre alapíthatjuk aztán további következtetéseinket.

Mielőtt összehasonlitanók a jelzőszámok általános átlagát Angliában és monarchiánkban, czélszerű azokat csoportokban külön-külön megfigyelés tárgyává tenni. Ezzel egyidejűleg saját összeállításomat és annak rendszerét is ismertethetem. Ily módon megkülönböztethetjük Sauerbeck példája után indulva a gabonaneműek, állati termények és gyarmati cikkek csoportját mint eledeleket az anyagok csoportjától, a melyhez az ásványok, szövőczikkek és vegyes cikkek tartoznak. A monarchiánkra vonatkozó részletes adatok megtalálhatók e munkám végéhez csatolt táblában; az általános eredményt, valamint a Sauerbeck-féle átlagokat a mellékelt adatokban foglaltam össze. Könnyebb összehasonlítás céljából egyszersmind graphikus táblákon is feltüntettem az egyes csoportok jelzőszámait.

Gabonaneműek jelzőszáma,
 [buzza, liszt, rozs, árpa, zab, kengeri, bab, rizs :]
 az osztrák-magyar monarchiában és Angliában.
 Átlag 1867-77 = 100 I. Tábla.

A mellékelt táblán a *gabonaneműek* jelzőszámait hasonlíthatjuk össze. E czikkek a következők: búza, liszt (0 számú), rozs, árpa, zab, tengeri, bab és rizs. Az utóbbi kivételével, a mely trieszti árjegyzés alapján van számítva, mindannyian budapesti árakra vonatkoznak, többnyire a fővárosi statisztikai hivatal közlései nyomán. Az angol összeállítás ettől annyiban különbözik, hogy az ottani amerikai búzaár helyett, a melyet nálunk rendszeren nem jegyeznek, a rozs árát vettem fel; ez utóbbi minálunk számot tevő árúczikk, a mi nem áll Angliára nézve. Hasonlólag az angol burgonyaárakat a bab árával helyettesítettem, mert a burgonya ára évadok szerint nagyon változik és ezért nehéz lett volna pontosan megállapítani annak átlagárát.

Összehasonlítva e gabonaczikkek londoni és budapesti jelzőszámait, azonnal látjuk, hogy azok ingadozása egyik évről a másikra feltűnően hasonló mindkét országban. Megegyezik a két jelzőszám abban is, hogy azok az első 11 éves cycloban jóval magasabbak, mint a következő két évtizedben. Időleges ingadozástól eltekintve, folyton hanyatlak a gabona ára 1873 óta. Az árminimumot 1896-ban érjük el; azóta megint emelkedő irányzat kezd túlsúlyra jutni. E hasonlóság mellett feltűnő különbség is mutatkozik, a melyet nem hagyhatunk figyelmen kívül. Az első 11 évi átlagok majdnem teljesen megegyezők, természetesen azért, mert mindkettő ugyanazon átlagra vonatkozik; itt számtani okoknál fogva sem lehet lényeges az eltérés. Az 1880-ik évtől kezdve azonban állandóan magasabban állanak belföldi gabonaáraink, mint a megfelelő külföldi árak, noha az ingadozás iránya itt is hasonló; a különbség 14 és 22 százalék között fluctuál. Első pillanatra azt hihetnők, hogy e körülmény agio-ingadozásra vezethető vissza, a mely hatását belföldi árainkban is érvényesíti. De közelebbről nézve azt látjuk, hogy valutánk agioja ez idő alatt soha nem emelkedett hét százaléknál magasabbra az előbbi 11 éves átlagon felül, sőt időnkint az átlagnál jóval kisebb is volt. Ugyane tábla alsó részén jelzett vonal jelzi az agio-ingadozást a szerint, a mint az ez átlagnál kisebb vagy nagyobb, tekintet nélkül az agio fokára. Ha ezt összehasonlítjuk a két áralakulás között mutatkozó különbséggel, meggyőződünk arról, hogy azok egymással nincsenek összefüggésben. Az 1867-től 1879-ig terjedő évek

alatt ugyan gyakran előfordul az, hogy belföldi áraink aránylag alacsonyabbak a külföldieknél, midőn agionk csökken és aránylag magasabbak akkor, midőn agionk emelkedik; de ezen összefüggés egész világosan ki nem mutatható és 1880-tól kezdve teljesen eltűnik. Ha tehát nem találunk ily összefüggésre valutánk árfolyama és a két áralakulás között, az utóbbiaknál mutatkozó eltéréseket más körülményekben kell keresnünk.

Általánosan elismert tény az, hogy a szállítási díjtételek és költségek nagy befolyással vannak a gabona áralakulására. Ha már most feltételezzük azt, hogy a gabona budapesti ára függ valamelyik külföldi világpiacz, például a londoni piacz árától, ez esetben a szállítási költségek csökkenése különbözetet teremthet a két piacz előbbi árparitása között. Ha azelőtt a belföldi ár megfelelt a londoni paritásnak, levonva abból a szállítási költséget: $b = k - sz$, a szállítási költségek 50 százalékos csökkenése után lesz: $b = k - \frac{sz}{2}$. Amennyiben a külföldi ár időközben nem változott, annyiban most a belföldi ár magasabb lesz, mint volt azelőtt, esetleg néhány százalék emelkedést fog mutatni; a mennyiben a külföldi ár időközben csökkent, a belföldi ár is követni fogja e példát, de az utóbbi csökkenése csekélyebb lesz néhány százalékkal és így különbözet fog mutatkozni a százalékszámokban a belföldi árak javára. E lehetőségről a következő kimutatás fog meggyőzni, a mely a szállítási költségek és azok százalékszámait tünteti fel a trieszti kikötőből Londonba a trieszti árutőzsde jegyzései alapján. Ebből tényleg látjuk azt, hogy a szállítási költségek nagy mértékben csökkentek. Ha már most e költségeket átszámítjuk a mi súly- és pénzrendszerünkre és azt hozzáadjuk a budapesti piacz áraihoz — például a búza árához — ez összegből megállapíthatjuk, minő mértékben szerepel a szállítási költség a búza árában. Az előbb megállapított százalékszámokkal pedig kiszámíthatjuk, minő különbözet keletkezett volna a búza londoni és budapesti százalékszámában az esetben, ha azokra más körülmény nem lett volna hatással, mint a szállítási költségek csökkenése.

Évek	1867-77	1880	1885	1890	1895
1. Szállítási költség Triestből Londonba gőzösön, per angol tonna shillingben	28 ¹ / ₅	21 ¹ / ₂	19	17 ¹ / ₄	15
2. A fenti költség százaléakai .	100	76	68	61	53
3. Búza ára Bpsten per 100 kgr. frtokban	11·72	12·44	8·39	8·26	6·86
4. 1-ső tétel egyenértéke per 100 kgr. forintokban . . .	1·69	1·29	1·14	1·04	0·90
5. 3. és 4. tétel összege . . .	13·41	13·73	9·53	9·30	7·76
6. Százalékarány 5 és 4 között	12 ¹ / ₂	9 ¹ / ₂	12	11 ¹ / ₄	11 ¹ / ₂
7. Százalék különbözet a búza londoni és bpesti árában 2. és 6. tétel alapján	—	2 ¹ / ₄	3 ⁴ / ₅	4 ¹ / ₃	5 ¹ / ₂
8. Valódi különbözet a buza-árak alapján	—	15	9 ³ / ₅	7 ² / ₅	12 ³ / ₅

A 7. tétel alatt foglalt százalékok jelzik a különbözetet, a melyet a szállítási költségek csökkenésével indokolhatunk.

A tényleges különbözet ennél sokkal nagyobb. Ha búza helyett a liszt árát vesszük, a 7. alatti különbözet még kisebb lesz, minthogy a liszt nagyobb értéket képvisel a búzá-nál; ellenben a többi gabonaneműeknél megfordítva nagyobb lesz e különbözet. Úgy hiszem, fölösleges mindezen arányokat részletesen feltüntetni, mert azok amúgy is hiányosak és nem felelnek meg teljesen a valóságnak. A feltüntetett egy példából is meggyőződhetünk arról, hogy a szállítási költségek csökkenése valóban enyhítette a gabonaneműek árhanyatlását a budapesti piacon a londoni árakkal szemben, akár az utóbbi helyre vittük ki gabonánkat, akár más közelebb eső piacokra, mert e csökkenés egyaránt észlelhető a tengeri és szárazföldi szállítási díjtételeknél. Egyidejűleg azonban azt is látjuk, hogy e körülmény még nem indokolja teljesen ama különbözetet, a mely e két piacz gabonaárainál 1880-tól kezdve megfigyelhető. Továbbá e körülmény nem is adja magyarázatát annak, miért mutatkozik e különbözet egyszerre 1880-ban. A szállítási költségek évről-évre fokozatosan hanyatlának; ha ez volna

egyedüli oka e fenti jelenségnek, ennek is csak lassan, évről-évre kellene fokozódni. Így tehát a szállítási költségek csökkenésén kívül még egyéb körülmények is lehettek befolyással ez átalakulásra. Erre nézve a gabonaárak maguk fognak felvilágosítást adhatni, ha azok egyenértékét több piac jegyzései alapján összehasonlítjuk.

Vegyük a búza évi átlagárát 100 kgr.-ként a londoni, hamburgi, müncheni és budapesti piacon aranyforintra átszámítva.¹⁾ E jegyzések tudtommal szokványbúzára vonatkoznak. Annak daczára, hogy a szokványbúza minősége különböző az egyes piacokon, általános összehasonlítás czéljából, azt hiszem, egyenértékűeknek vehetjük ez árakat.

Búza ára	Londonban	Hamburgban	Münchenben (Schrann n- preise)	Budapesten
	100 kgr.-ként arany forintokban			
1867—77	11·90	11·86	11·98 (69—77)	10·20
1878—82	9·89	10·71	11·16	9·88
1883—87	7·63	8·09	9·16	7·29
1888—92	7·06	7·92	10·25	7·29
1892—97	5·60	5·84	8·60	6·50

Összehasonlítva a londoni árt a budapestivel, azt látjuk, hogy 1878 előtt 1 frt 70 krral olcsóbban jegyezték a búzát mi nálunk, mint Londonban; 1878-tól 1887-ig csekélyebb e különbség; 1888-tól kezdve mi nálunk áll magasabban a búza ára. A hamburgi ár szintén valamivel alacsonyabb a londoninál 1878 előtt; de ez évtől fogva állandóan magasabb. Még inkább áll ez a müncheni búza árára vonatkozólag, a melynél a különbség a hamburgi árral szemben is évről-évre nagyobb lesz. E hatást ugyan a német vámtarifa is előmozdította, a mely nem érintette a hamburgi piac árait. Legutóbb 1892 óta a búza bevitelénél Németországba 100 kg.-ként 1 frt 75 krt²⁾ fizetnek aranyban. A fenti árkülönbség azonban 1892—97-ig 2 frt 76 kr, tehát 1 frttal magasabb a vámnál. Hasonlólag Budapesten 1892-től kezdve nemcsak Londonnál, hanem Hamburgnál is magasabban jegyzik a búza árát. Ebből azt következtethetjük, hogy a búza maximális ára 1867-től kezdődőleg Európában dél-kelet felé vonul és az utolsó évtizedben Dél-Németországban található fel. A búza

¹⁾ 1 aranyforint = 2³ shilling = 2 márká; a budapesti ár a váltóárfolyamok után számítva.

százalékszámait tehát nemcsak azért esnek kevesebbet Budapesten mint Londonban, mert a szállítási költségek csökkennek, hanem azért is, mert évről-évre kisebb távolságra kell búzáinkat szállítanunk, hogy azt a legkedvezőbb árak mellett eladhassuk. Ugyane körülmények természetesen kihatnak a többi gabonaneműekre is, mivel azok egységárai között többé-kevésbé állandó arány létezik, a mely függ a fogyasztási kereslettől és e czikkek viszonylagos tápértékétől.

Összehasonlítva a rozs, árpa, zab, tengeri budapesti árait a londoni százalékokkal, tényleg azt tapasztaljuk, hogy azok mindannyian kisebb csökkenést mutatnak az utóbbiaknál az utolsó két évtizedben.

Egyedüli kivétel a rizs ára, a mely tudvalevőleg monarchiánkban beviteli cikk és más elbírálás alá esik, mint a többi gabonafaj; ez nemcsak kevesebbet csökkent Triesztben, mint Londonban, hanem az utolsó években az átlagáron felül is emelkedett, noha Londonban ez árúczikk hasonló árhanyatlásnak volt kitéve, mint a többiek. Ennek is megvan a maga különleges oka. Sauerbeck a londoni árt »rangúni« rizs után állapítja meg. Triesztben e minőséget 10 évvel ezelőtt nem igen jegyezték; az abban való kereskedés csak az utolsó évtizedben öltött nagy arányokat. Kénytelen voltam tehát a trieszti ár alapjául az olasz rizs árát venni, a melyben mindig nagy volt a forgalom. Mivel ez mindőségben jóval felülmúlja az előbbi, valószínűleg az utóbbinak még ma is kedvezményes ára van, a melyet a birmai versenytárs nem volt képes lenyomni. E különbség oka tehát részben a minőségre vezethető vissza. Az említett gabonafajokkal ellentétben a liszt ára aránylag nagyobb százalékcsökkenést jelez 1887 óta Budapesten, mint Londonban; rendesen a különbség nem nagy, de azért mégis feltűnő az előbbi megfigyelések után. Ezért nem is fogadhatom el azok nézetét, a kik azt állítják, hogy kiviteles gabonaárainknak egyik oka a magyar liszt kedvezményes külföldi ára. Valóságban azt tapasztaljuk, hogy lisztünket a külföldi árakhoz képest aránylag olcsóbban adjuk el ma, mint ezelőtt 20 évvel; továbbá a liszt ára kedvezhetett ugyan a búza árának, de nem a többi gabonacikkek árának, a melyek azonban hasonló tüneteket mutatnak. Ezért nem hiszem, hogy a magyar liszt ára befolyással volt a gabonaárakra Budapesten. Ha azok ma aránylag magasabbak, mint a londoni

árak, ezt az előbb említett körülményekkel indokolhatjuk, a melyek kihatottak a többi gabonacikk áralakulására.

Hogy teljesen meggyőződjünk arról, hogy a szállítás és a piac földrajzi fekvése minő befolyással van a gabona árára, talán érdemes megfigyelni más tengerentúli országok árait; ezzel bővebb felvilágosítást kapunk arra nézve, miért oly nagy a gabona árhanyatlása Angliában, és miért nyomul az ármaximum mindinkább Közép-Európa felé.

E célra összeállítottam a gabonaárakat amerikai súly és pénzértékben Chicago, New-York, London és Calcutta városokban. Az amerikai árakat Falkner munkájából¹⁾ negyedévi jegyzések után számítottam ki. Az angol árak a Sauerbeck-féle átlagok amerikai egyenértékben. Itt rozs helyett az olcsó angol búzát vettem fel. A calcuttai adatok²⁾ búzára vonatkoznak az ottani nagykereskedelemben. Mivel az Egyesült-Államokban nem volt teljes értékű papírpénz forgalomban 1862-től 1878-ig, nem használhattam a közbeeső évtized adatait.

Évi átlag-gabonaárak :

	Chicagoban			New-Yorkban			Londonban			Calcuttában		
	amerikai bushel és centekben ³⁾											
	1860	1880	1890	1860	1880	1890	1860	1880	1890	1860	1880	1890
Búza . . .	110	108	85	138	130	90	—	150	105	97	102	74
Rozs . . .	63	74	49	84	96	57	157	131	94	—	—	—
Árpa . . .	59	78	56	78	80	66	108	98	85	—	—	—
Zab	29	29	27	42	42	34	72	68	55	—	—	—
Tengeri . .	44	37	35	73	57	43	103	76	59	—	—	—
árszázalék-átlag 1860 = 100												
Búza . . .	100	93	77	100	94	65	100	83	60	100	105	76
Rozs . . .	100	109	72	100	114	63	100	96	67	—	—	—
Árpa . . .	100	132	95	100	103	85	100	90	78	—	—	—
Zab	100	100	93	100	100	81	100	95	76	—	—	—
Tengeri . .	100	84	80	100	78	59	100	74	57	—	—	—
Átlag . .	100	105	83	100	93	72	100	87	67	—	—	—

¹⁾ Report U. S. Senate: Wholesale prices, wages and transportation. Washington, 1893. 4 kötet.

²⁾ Prices and wages in India. Calcutta, 1898.

³⁾ 1 amerikai bussel: búzánál 60 ℥, rozs és tengerinél 56 ℥, zabnál 32 ℥, árpánál 43 ℥.

Ha összehasonlítjuk e táblázat végén a gabonafajok százalékanak átlagát, azonnal meggyőződünk arról, hogy e piacok relativ áralakulása igen különböző. 1860-tól 1880-ig a londoni jelzőszám 13 százalékkal, a newyorki 2 százalékkal esik, ellenben a chicagói 5 százalékkal emelkedik. 1890-ben a londoni ár 33 százalékkal alacsonyabb; egyidejűleg a newyorki 28, a chicagói csak 17 százalékkal esik. Továbbá megfigyelhetjük azt, hogy a míg 1880-ban a százalék-különbözet nagyobb London és New-York között, mint Chicago és New-York között, addig 1890-ben e különbség nagyobb a két amerikai város között, mint New-York és London között. Az árak tehát mindhárom piacon csökkennek, de százalékokban kifejezve e csökkenés annál kisebb és annál később következik be, minél távolabb fekszik az illető piacz az atlanti oczeántól nyugot felé. A londoni piacz áresése, mint látjuk, nemcsak nagyobb, mint ugyanaz Közép-Európában, hanem még az amerikaiakat is meghaladja; de ellentétben az európai árakkal, a londoni árak abszolút átlaga mindig magasabb az amerikai átlagnál. Ez a mellett bizonyít, hogy nemcsak az amerikai termények ára idézte elő a londoni százalékcsökkenést, hanem azonkívül még más tényezők is hatottak az utóbbira. Világosan kitűnik az összefüggés a kettő között akkor, ha összehasonlítjuk azok különbségét a szállítási díjtételekkel, a melyek az említett statisztikai munkában szintén megtalálhatók.

Eltekintve a mellékes szállítási, raktározási és kezelési költségektől, fizettek minden bushel búza szállításáért Chicagóból New-Yorkba 1880-ban vizen $9\frac{1}{2}$ —17 centet, vasuton 12—17 centet; búzána az árkülönbözet ugyanez évben 22 cent. 1890-ben a szállítási díjtétel vizen $5\frac{5}{8}$ — $8\frac{3}{8}$ cent, vasuton $8\frac{1}{4}$ — $9\frac{3}{4}$ cent; az árkülönbözet 5 cent. A tengeri szállítás New-Yorkból Londonba minden busbel búza után került 1880-ban $5\frac{1}{2}$ — $18\frac{1}{2}$ centbe; az árkülönbözet ugyanez évben 20 cent. 1890-ben e díjtétel $\frac{3}{8}$ — $11\frac{1}{8}$ cent; az árkülönbözet 15 cent.

1860 évre vonatkozólag nem rendelkezem hasonló adatokkal. De az akkori tarifa jellemzésére felhozom például, hogy a New-York-Central nevű vasúton egy tonna szállítása egy angol mértföldnyire került: 1860-ban 205 centbe, 1880-ban 87 centbe, 1890-ben 73 centbe. Ebből az következik, hogy a tarifareductio nagyobb volt 1880 előtt, mint az utóbbi év után.

Tényleg az árkülönbözet is sokkal nagyobb e három piacz áraiban 1860-ban, mint a következő években. Ezek után semmi kétségünk nem lehet az iránt, hogy a londoni nagy árhanatlast egyrészt az amerikai termények — főleg búza és kukorica — versenye, másrészt a szállítási költségek csökkenése idézte elő, a mely utóbbi annál inkább hat az árakra, minél távolabb fekszik az illető piacz a termelés színhelyétől.

Általánosan el van ismervé, hogy Amerikában a termelési költségek nagymérvű leszállítása, a mely a technikai eszközök tökéletesbitésével együtt jár, szintén hozzájárult ahhoz, hogy ez ország olcsó áron eladhassa gabonáját a külföldnek. De a mellett azt is látjuk, hogy ez árcsökkenés nem egyöntetű és nem is következik be mindenhol ugyanazon időben. Így például 1880-ban, midőn New-Yorkban már hanyatlik a gabonaárak átlaga, Chicagóban még emelkednek azok. Ha általánositjuk e jelenséget, feltételezhetjük azt, hogy a távol nyugaton, például Minnesota, Dakota vagy Kalifornia államokban még ma is találunk olyan piaczokat, a hol a gabona ára ugyan alacsonyabb, mint Chicagóban, de a hol az még nem csökkent az előbbi évtizedek áraival összehasonlítva, sőt lehetséges, hogy azóta is emelkedtek, minthogy e vidékeken a vasutak kiépítése előtt egyáltalában alig volt ára a gabonának. E szerint az árcsökkenés, a melyet a londoni piaczon oly nagy mértékben észlelünk, nem egyéb *árkiegyenlítődéssnél* az amerikai continensen lévő gabonatermelő államok áraival, a melyek egyik a másik után versenyre kelnek az európai termelővel, a mióta a szállítás tökéletesbitése és a tarifa reductiója úgyszólván közelebb hozta ez államokat az európai piaczhoz.

Hasonlólag Calcuttában is kisebb az árhanatlas százaléka és az is később következik be, mint Londonban. Ha összehasonlíthatnók ez árakat India belsejére vonatkozó adatokkal, valószínűleg hasonló megfigyeléseket tehetnénk, mint az amerikai continensen. Itt ugyan az ezüsthém depreciatioja is megkönnyítette az indiai termelőnek a concurrentiát; e körülmény azonban nem játszhatott lényeges szerepet a gabona áralakulásában, mint azt többen állítják, mert az hasonló módon mutatkozik arany-, ezüst- és papírvalutával bíró országokban.

Ugyane jelenséget kell észlelnünk Oroszország gabonatermelő tartományaiban. E tekintetben tanulságos a következő

árösszeállítás, a mely a tomski kormányzóság területére vonatkozik.¹⁾

A tomski piacz évi átlagára:

Évek	1 pud (= 16 ³⁸ kgr.) ára kopekekben					
	rozsliszt		búzaliszt		zab	
	ár	százalék	ár	százalék	ár	százalék
1870—74	31	100	60	100	33	100
1875—79	32	103	64	107	34	103
1880—84	58	187	86	143	43	130
1885—89	60	194	83	148	44	133

Ez adatokból kitűnik az, hogy a rozsliszt, búzaliszt és zab ára tetemesen emelkedett e 20 esztendő alatt. Tekintetbe kell ugyan vennünk, hogy ugyanezen idő alatt az orosz papirrubel értéke csökkent és pedig körülbelül 28 százalékkal. E csökkenés valószínűleg szintén emelte a gabona árát Oroszországban; de a tomski piacz ára ennél jóval nagyobb emelkedést jelez, úgy hogy azt csak részben indokolhatjuk az utóbbi körülménnyel. Egyidejűleg a tomski ár sokkal alacsonyabb a megfelelő európai paritásnál. Átszámítva ez adatokat, 100 kg. súlyra és aranyforintra megfelel:

a búzaliszt évi átlagára 1885—89-ig Tomskban 5 frt 90 kr. aranyban; Budapesten 12 frt 70 kr. aranyban;

a zab évi átlagára 1885—89-ig Tomskban 2 frt 95 kr. aranyban; Budapesten 4 frt 90 kr. aranyban.

Ebből következtethetjük, hogy a tomski áremelkedés elsősorban a kereskedelmi kör folytonos terjedésével függ össze, a mely kiegyenliteni törekszik az árak között lévő nagy különbözetet.

A szibériai vasút kiépítése előreláthatólag nagy hatással lesz Szibéria áralakulására és termelésére, a mi ismét vissza fog hatni Európa viszonyaira. E vasút építése óta még nagyobb arányokat öltött Tomskban az áremelkedés; a gabonaszállítás pedig annyira fokozódott, hogy az új vasút helyenként nem volt képes lebonyolítani a forgalmat. Nemcsak meg kellett

¹⁾ Romanov, Das Gouvernement Tomsk. Ins Deutsche übertragen von F. Thiess. Petermann's Mitteilungen 1899. Heft III.

szaporítani a közlekedő vonatok számát, hanem már most is egyes vonalak átépítésének kérdésével foglalkoznak, hogy a fokozódó kereskedelmi igényeknek megfelelhessenek. A jövőben mindez még nagyobb arányokat ölthet és valószínűleg hasonló módon fog visszahatni az egyes vidékek áráira, mint láttuk azt az elmúlt 30 év alatt az amerikai continensen.

Ha kiterjesztenők ez összehasonlítást Európa, Ázsia és Amerika valamennyi számottevő piaczára, talán lehetséges volna ebből következtetéseket levonni arra nézve, meddig terjed egyik vagy másik termelési központ befolyásának határa, miként egyenlítődnek ki az árak egyik vagy másik évben a termési conjuncturák arányaihoz mérten és mennyiben befolyásolja azokat az egyes államok tarifa- és vámpolitikája. De ez nem képezi jelenlegi feladatomban tárgyát. Csak általánosságban akartam jelezni, minő különböző módon változik a gabona ára és annak százalékszámát a világ egyes pontjain. A londoni áresés tehát korántsem általános jelenség. E jelző számokból nem szabad levonnunk általános következtetéseket, hanem azt speciális angol jelenségnek kell tekintenünk, a melynek oka egyrészt Anglia szabad kereskedelmében, másrészt földrajzi fekvésében és kitűnő s olcsó szállítási viszonyaiban keresendő. Mivel mi szállítási tarifa tekintetében középúton vagyunk Amerika és Oroszország között, Közép-Európa és saját monarchiánk áralakulása többé-kevésbé eltér az előbbitől, noha nagyjában az árfluctuatio évről-évre hasonló irányban halad.

Ha azonban a londoni és budapesti árkülönbözet tényezőit keressük, nem mellőzhetjük a felhozott tényeken kívül ama kérdést sem, minő befolyással van erre a monarchia vámpolitikája, a mely tudvalevőleg megváltozott e harmincz év lefolyása alatt. A rizs kivételével az összes gabonaczikkek vámmentesek voltak 1881-ig. Ez utóbbiakra 1882-ben vetettek ki vámot és pedig métermázsánként búza és bab után 50 krajczárt aranyban, liszt után 1 forint 50 krajczárt, a többi gabonaczikkek után 25 krajczárt. 1887-ben felemelték e tételeket búza és rozs után 1 forint 50 krajczárra, liszt után 3 forint 75 krajczárra, árpa és zab után 75 krajczárra, tengeri után 50 krajczárra. E mellett voltak ugyan örlési és más kedvezmények, de ezek alig lehettek nagy befolyással az árakra. Minthogy ez idő alatt Angliában e cikkek vámmentesek, azt hihetnők, hogy e vámok megdrágították a budapesti ára-

kat a londonival szemben különösen azon években, midőn a vámtarifa érvényre jutott; ha azonban összehasonlítjuk ez évek százalékait, azt látjuk, hogy ez években nem fokozódik a különbség e két piacz árainál. Úgy 1882-ben, mint 1887-ben körülbelül ugyanannyi a különbség, mint volt a megelőző évben. E szerint a monarchia új tarifája közvetlenül nem hatott az árakra, daczára annak, hogy a vámtétel, viszonyítva például a búza akkori árához, aranyban megfelelt volna 1882-ben ötszázalékos, 1887-ben 23 százalékos áremelkedésnek. Ezt természetesen fogjuk találni, ha figyelembe vesszük a monarchia külkereskedelmi viszonyait.

Rizs kivételével e czikkeken rendesen exporttöbblete van monarchiánknak. Ilyenkor a belföldi ár megfelel, mint láttuk, az irányadó külföldi piacz árának, levonva abból a szállítási költséget. A vám tehát nem juthat érvényre. Gyakran előfordul azonban amaz eset is, hogy monarchiánknak rossz termés következtében nincsen kiviteli többlete, hanem ellenkezőleg külföldi gabona behozatalára szorul. Ezzel teljesen megváltozik a helyzet és egyszersmind az áralakulás. Ekkor is követni fogja a belföldi piacz a külföldi árt, de kénytelen lesz ahhoz hozzáadni a beviteli költséget. Ha a belföldi és külföldi árakat, a szállítási költséget és vámot a kezdőbetűkkel jelöljük meg, a következő számtani képletet állíthatjuk fel:

$$\begin{array}{rcl}
 \text{Kiviteli többletnél:} & . . . & b_1 = k \quad - \text{sz} \\
 \text{Beviteli többletnél:} & . . . & b_2 = k \quad + \text{sz} + v \\
 \hline
 \text{Különbség:} & . . & b_2 - b_1 = 2\text{sz} + v
 \end{array}$$

Ilyen években tehát hirtelen emelkedhetnek áraink a szállítási költségek kétszeres összegével és azonkívül a vám-vétel összegével. A szállítási költségek aránya különböző lehet a szerint, a milyen nagy tényleges gabonaszükségletünk és a milyen távolságról kell azt az adott viszonyok mellett külföldről beszereznünk. Ezzel együtt természetesen nagy különbség keletkezik a londoni és budapesti ár jelzőszámai között. Mint előbb láttuk, ez utóbbi 1880-ban egyszerre 14 százalék. Ha kézhez vesszük a monarchia külkereskedelmi adatait, azt látjuk, hogy

1878-ban 3,800.000 métermázsa gabonával,
 1879-ben 3,400.000 » »

vittünk ki többet, mint a mennyit behoztunk. Ellenben a következő években kiviteli nagy fölösleg helyett

1880-ban 1.000.000 métermázsával több bevitel,

1881-ben 800.000 métermázsa kiviteli többlet

mutatkozik. Ez teljesen indokolja a hirtelen áremelkedésünket 1880-ban. 1882 és 1883-ban megint több gabonát vittünk ki és valóban az árkülönbözet is visszamegy 11 százalékra 1883-ban. 1884 és 1885-ben elenyésző csekély a gabonakiviteli többlet (300.000, illetőleg 400.000 métermázsa) és ez években tényleg megint fokozódik a különbözet (22 és 16 százalék).

Valószínűleg az új vámtétel hatása is érvényesül ez árakban. 1886-tól kezdve 1893-ig állandóan nagy mennyiségben exportáltunk gabonát külföldre. Ez évek alatt a különbözet nem is lesz nagyobb, hanem kivételesen kedvező kiviteli viszonyok mellett, mint például

1888-ban 9,300.000 métermázsa kiviteli többlet,

1889-ben 6,900.000 métermázsa kiviteli többlet,

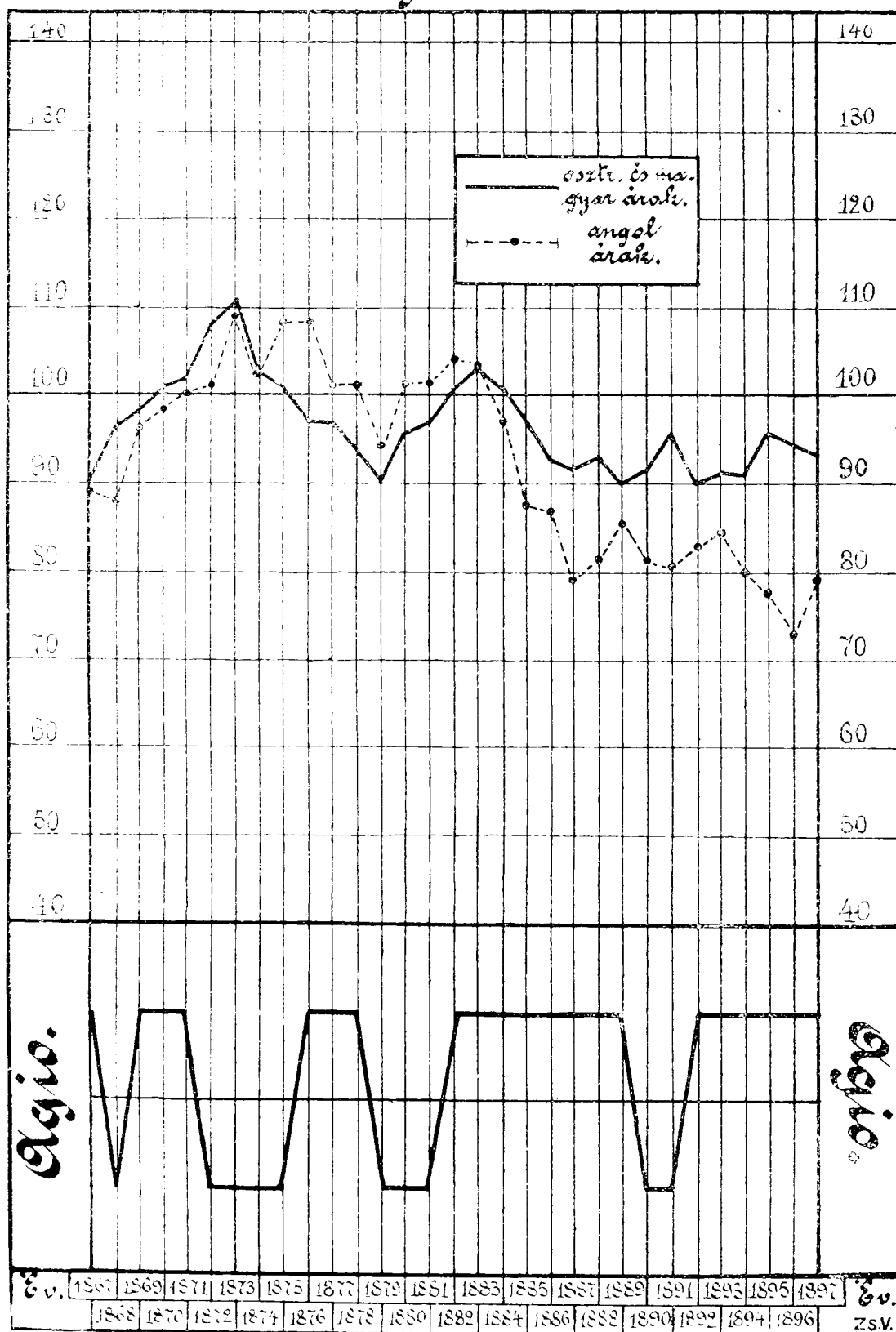
tetemesen csökkent dacára annak, hogy 1887-ben felemelték a gabonavámokat. 1894-től kezdve ismét kedvezőtlen mezőgazdasági évek következnek csekély kiviteli többlettel és ez években a különbözet is egyre nagyobb lesz (18—22 százalék). Ha az összehasonlításnál naptári évek helyett mezőgazdasági évek után számítjuk úgy a külkereskedelmi adatokat, mint az árátlagokat, valószínűleg még feltűnőbb a megegyezés. De a fenti adatokból is kitűnik az, hogy belföldi áraink és gabona-exportunk között benső összefüggés létezik; továbbá kitűnik az, hogy a gabonavámok nincsenek máskor hatással belföldi árainkra, mint akkor, midőn termésünk rossz és külföldi importra szorulunk. Minálunk tehát a vám csak akkor hat, a midőn a gabona ára különben is magas a szállítási költségek következtében. E körülmény kedvezhet ugyan egyik-másik nagy termelőnek, de kevésbé kedvez a kis gazdának, a kinek rossz termés mellett alig van eladó gabonája és még kevésbé kedvező a fogyasztó közönség nagy számára nézve, a kinek a vám megnehezíti a különben is drága élelmi czikkek megszerzését. Hogy érdemes-e fentartani ily viszonyok mellett a gabonavámot ott, a hol a vám hatása nélkül is aránylag magasabbak az árak, mint a világ legtöbb piaczn, e kérdésre általános gazdasági szempontból könnyű megadni a

tagadó választ. Ettől eltekintve ez összehasonlítás érdekes azért, mert ezáltal a harmadik tényezőre találtunk, a mely felhozható a londoni és budapesti árkülönbözet indokolására.

Akkor tehát, midőn hirtelen különbszet mutatkozik a két piacz jelzőszámaiban, azt első sorban a monarchia termési és kiviteli viszonyaival és az azzal összefüggő különleges áralakulással kell indokolnunk, a mely a londoni piacz árait egyáltalában nem érinti. A midőn azonban a különbszet állandó jellegű és lassan keletkezik, azt másod sorban a szállítási költségek csökkenésével és az európai ármaximum közeledésével kell kimagyaráznunk, a mely mint fentebb láttuk, teljesen megegyezik mindama jelenségekkel, a melyeket a világ különböző piaczain észlelhetünk. Azonkívül Angliában is lehetnek különleges tényezők befolyással az áralakulásra. Nehéz volna e tényezők hatását egymástól elválasztani és számokban megállapítani. Együttvéve, azt hiszem, teljesen megadják a kívánt magyarázatot, a melylyel indokolhatjuk a gabonaneműek viszonylagos árainál mutatkozó eltéréseket úgy Angliában, mint a monarchiában.

Az állati termények csoportjában, a melynek jelzőszámait a mellékelt II-ik számú tábla tünteti fel, össze vannak foglalva marha, birka és disznóhús, szalonna és vaj árai. Saját összeállításomnál nem követhettem egészen az angol mintát. Sauerbeck a marha- és birkahús-áraknál megkülönbözteti az elsőrendű árut a középminőségűtől és mindegyiket külön felveszi az átlagba. Ily módon hét árjegyzés után számítja ki a jelzőszámokat. Kellő adatok hiányában e megkülönböztetést monarchiánk árainál meg nem tehettem. Nem is állott rendelkezésemre más adat, mint a bécsi marhavásári (sct.-marxi) árak, a melyeket 1867 óta közzétesznek Bécs város évkönyveiben havi minimum és maximum árjegyzések alakjában. Az átlagár megállapítására kénytelen voltam ezek évi középértékét kiszámítani, noha ez kevésbé helyes számítási módszer, mint a minőségi árak megállapítása. Budapesti adatokat egyáltalában nem használhattam, mert e piaczon 1887-ik évig vágósúlyban jegyezték az árakat, ez időtől kezdve élősúlyban; az átszámítás pedig egyik módról a másikra igen nehéz és nem is szolgáltat eléggé megbízható eredményt. A célból, hogy kiegészítsem e cikkek számát az angol adatok mintájára, felvettem még a bécsi vásári árak alapján a borjúhús

Állati termények jelzőszáma,
 [marha, birka és disznóhús, szalonna, vaj]
 az osztrák-magyar monarchiában és Angliában.
 Átlag 1867-77=100 II. Tábla.

árát és a bárányok árát páronként. A szalonna árát hasonlólag bécsi nagykereskedelmi árakból állítottam össze. A vaj árát a trieszti árútőzsde jegyzései után számítottam, mert erre nézve máshol nem találhattam folytatólagos adatokat; azt hiszem, ezek sem feltétlenül megbízhatók.

A jelzett módon számított átlagok összehasonlításánál mindenekelőtt szembeötlik az, hogy az áringadozás a monarchiában és Angliában évről-évre meglehetősen hasonló irányt követ. Különösen áll ez az 1887 évig terjedő 20 évre vonatkozólag, a midőn az 1875-iki év kivételével minden évben egyszerre emelkednek és csökkennek az árak mindkét országban. Ez feltűnő jelenség oly árúczikkeknél, a melyek piaczi köre és ezzel együtt árhatára jóval korlátozottabb, mint más könnyen szállítható árúczikkeknél. Alig feltételezhető, hogy a londoni és bécsi áralakulás közvetlen hatással van egymásra; inkább valószínű, hogy francia- és németországi exportunk kapcsán a monarchiában is érvényesül a világpiacz conjuncturáinak hatása, a melyek hasonlólag befolyásolják a londoni piacz árait. Az 1887-ik évtől kezdve e fluctuatio különböző irányt követ. Ekkor is ugyan hasonló az ármozgalom mindkét országban, de ez nem áll be egy és ugyanazon évben, hanem 2—3 évi különbséggel. Vajjon ez csak véletlen játéka vagy sajátos climatikus és kereskedelmi viszonyok periodikus ismétlődése, azt alig lehet megállapítani ily rövid időre terjedő adatok alapján. De még ezen kivétel is a mellett szól, hogy az árfluctuatio mindkét országban lehetőleg hasonló irányban törekszik haladni.

Ezek után e jelzőszámok *abszolút magasságát* vehetjük szemügyre. Mindkét országban emelkednek az árak 1873-ig és azóta egyes évek kivételével többé-kevésbbé hanyatlanak. E tekintetben különbség van a monarchia és Anglia áralakulása között. Az előbbi árak aránylag magasabbak 1867-től 1873-ig, és megfordítva alacsonyabbak 1874—1883-ig, mint az angol árak; e különbséget kiegyenlítődik ily módon a jelzett 16 év átlagában és nem is olyan nagy, hogy az különös tényezők hatása mellett bizonyíthatna. Ellenben 1884-től kezdve állandóan jóval magasabb a bécsi átlag, mint az angol jelzőszám. E jelenség nem állhat összefüggésben valutánk agiójával, mert az utóbbi, mint látjuk a táblán, emelkedik akkor is, midőn a különbség nagy avagy kicsiny és meg-

forditva csökken, teljesen függetlenül a különbözet nagyságától. Általában valutánk értéke, úgy látszik, nem gyakorol határozott befolyást a húsneműek belföldi áralakulására se 1884 óta, se ezen időszak előtt. Hasonlólag vámtarifáknak sem tulajdoníthatunk ilyen hatást, mert az utóbbi módosítása nem hat vissza az árakra. E cikkek ugyan vámkötelesek voltak az egész idő alatt, de 1882-ben felemelték a vámtételeket az előbbi összeg 2—3-szoros értékére. Ennek daczára se ez évben, se a következőben nem látunk számottevő különbözetet a két piac áralakulásában; ilyen csak 1884-től kezdve mutatkozik és azóta is folyton változik, függetlenül a vámtételek összegétől. Talán inkább kereshetjük ennek magyarázatát egyes árúcikkek különleges áralakulásában.

Ha az árúcikkek százalékait egyenkint hasonlítjuk össze, azt látjuk, hogy a disznóhús és szalonna bécsi árszázalékai 1884 óta többé-kevésbé megfelelnek az angol számoknak. Ellenben marha- és birkahús, továbbá a vaj osztrák számai nemcsak magasabbak az angol százalékoknál, hanem igen gyakran magasabbak az első 11 év átlagánál, a mely százalékszámításunk alapjául szolgál. E cikkeknel tehát az utolsó évtizedben árcsökkenés helyett áremelkedést tapasztalunk a bécsi és trieszti piacon. Minthogy Angliában egyidejűleg e cikkek ára körülbelül hasonló mértékben csökken, mint a disznóhús és szalonna ára, ennek folytán az előbb említett kivételes áralakulás Ausztriában tetemesen emeli az ország áratlagát az angol átlaggal szemben. Általában tehát az állati termények áralakulása jóval egyöntetűbb Angliában, mint Ausztriában, a hol például 1897-ben a marhahús százaléka 117, a vajé 111, ellenben a szalonna és disznóhús árszázaléka 81. Lehetséges, hogy az angol árak egyöntetűsége Amerika versenyével áll összefüggésben, a mely ott kiterjed az összes állati terményekre, a míg a monarchiában a vám és nagyobb távolság mellett e verseny csak a könnyen szállítható szalonna és ezzel közvetve a disznóhús árcsökkenésében nyilvánul, de a többi cikkek árait nem érinti. Elképzelhető még azon körülmény is, hogy a szállítási költségek csökkenése szintén mérsékelte a bécsi árak esését; e cikkekben is rendszeren kiviteli többlete van a monarchiának. A szállítási költségek tehát itt épp oly hatással lehetnek az áralakulásra, mint észleltük azt a gabonacikkek csoportjánál. Végre ama kö-

rülményről sem szabad megfeledkeznünk, hogy a bécsi húsárakat, ellentétben az angol minőségi árakkal, minimum és maximum jegyzések után számítottuk. Ha az állattenyésztés fejlődésével a hús minősége megjavul, ez nyilvánulni fog az áratlagban is, a melynek középértéke emelkedik függetlenül az árképződés különbeni irányától. E téren pedig kétségtelenül nagy haladás volt észlelhető az utolsó hús év alatt.

Mindez együttvéve talán eléggé indokolja a különbözetet, a mely 1884 óta Anglia és a monarchia áralakulásában mutatkozik. Egyszersmind meggyőződhattunk arról, hogy az nem áll összefüggésben se valutánk agiojával, se a monarchia vámpolitikájával. E mellett az évi árfluctuatio hasonlatossága bizonyítékul szolgálhat arra nézve, hogy ez adatok mégis felhasználhatók a monarchia áratlagának megállapítására.

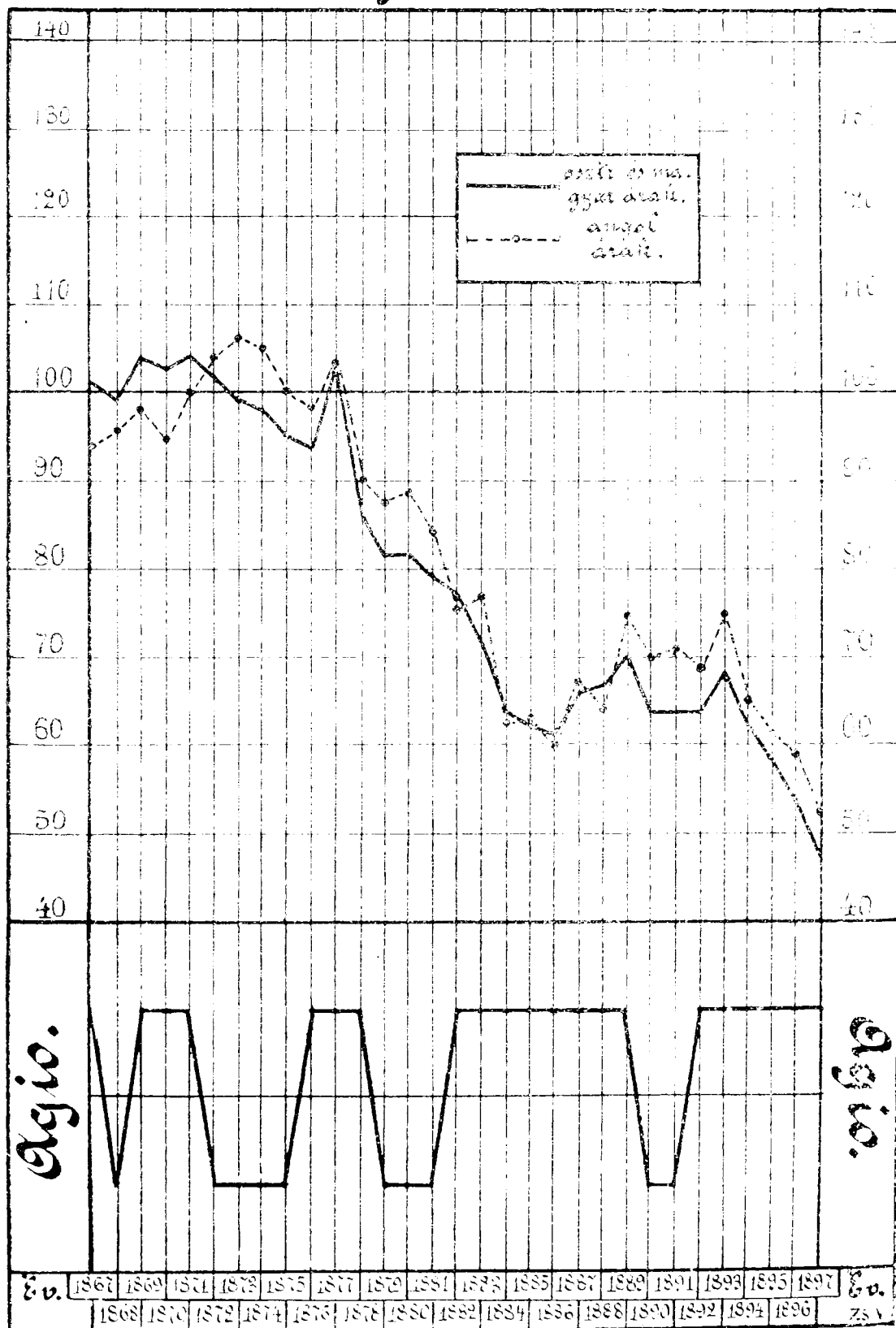
A gyarmati cikkek csoportjában az angol minta után a cukor-, kávé- és theaárak vannak összefoglalva. A czukornál Sauerbeck megkülönbözteti a nádcukrot a répaczukortól és azokat egyenkint felveszi az átlagba. Minálunk a cukorár megállapítása némi nehézséggel jár. Tudvalevőleg a monarchiában finomított cukor után 11 frt adót és külföldi cukor után hasonló összegű vámot fizetünk; ellenben ha belföldi cukrot viszünk külföldre, ezért kiviteli jutalomban részesülünk. E praemium öt millió frt, sőt 1896. augusztus 1-től kezdve kilencz millió frt az egész vámterületen; ez összeg 1888 óta contingentálva lesz a gyárosok között. 1888 előtt az adó volt contingentálva és a kivitel után adórestitutiónak volt helye. Ilyen viszonyok mellett nehéz megállapítani a cukor belföldi árát. Tapasztalati tény ugyan az, hogy cukoráraink követik a külföldi árakat, de e mellett az adóösszeg is fontos szerepet játszik; ennek összegét 1888 előtt nem lehet pontosan kiszámítani. Összehasonlításra azonban csakis oly árakat használhatunk, a melyek nemcsak vámmentesek, hanem egyszersmind függetlenek az adórestitutio és praemium esélyeitől. E kelléket megtaláljuk a trieszti szabad kikötőben jegyzett áraknál. Ezért számítottam azokat a trieszti árútőzsde jegyzései alapján. E jelentésben nádcukorárak elő nem fordulnak. A répaczukornál is csak egy minőségre találtam, a melyet folytagosan jegyeztek 1867-től kezdve mai napig. Hogy az angol mintát mégis lehetőleg utánozzam, e minőséget kétszer vettem számításba az átlagnál. Theaárakra vonatkozó megbízható

adatokat nem állithattam össze; a trieszti tőzsde minimum és maximum árakat jegyez, tekintet nélkül a cikk minőségére, a melyekből még átlagot sem állapíthatunk meg, minthogy a szélsőségek igen nagyok. Hasonlólag a monarchia vámhivatalának becslése sem vonatkozik határozott minőségre és különben is az adatok a korábbi években teljesen megbízhatatlanok. Sauerbeck a thea árát egyrészt a londoni piacra, másrészt az angol vámhivatal becslése után állítja össze és ebből számítja ki annak átlagszázalékát. A londoni piac ára mi reánk nézve is mérvadó. Midőn pontos belföldi adatok után kutattam, a londoni árakra utaltak, a melyek kereskedőinknek zsinórmértékül szolgálnak. Ez után és a londoni váltóárfolyamok alapján körülbelül kiszámíthattam volna a megfelelő belföldi árt, de ez utóbbi meg nem felelt volna az angol átlagnak, a melynél a beviteli érték szintén szerepel. Erre való tekintettel jobbnak véltem az angol átlagot változatlanul felvenni adataink közé, tekintet nélkül az esetleges agió-fluctuációra, a mely kétségtelenül szintén szerepet játszik a belföldi áralakulásnál. A kávéárakat trieszti árakból és pedig két minőség átlagából állítottam össze, minthogy az angol árak hasonlólag ily átlagszámításon alapulnak.

Összehasonlítva e cikkek jelzőszámát az angol árakkal, azonnal látjuk, hogy az árfluctuatio majdnem azonos Angliában és a monarchiában. A hol egyik-másik évben eltérés mutatkozik, azt kétségtelenül valutánk agioja okozza, a melynek ingadozása szintén hasonló módon változik. Ellentétben az előbbi két csoporttal, a melyeknél e tekintetben összefüggésre nem találtunk, itt határozottan megfigyelhetjük azt, hogy oly években, midőn agionk csökken, az árúczikkek árátlaga is aránylag alacsonyabb a monarchiában, mint a külföldön; megfordítva oly években, midőn agionk növekszik, belföldi átlagunk vagy megfelel a külföldinek, vagy magasabb amannál.

Valutánk értéke tehát fordított arányban van e cikkek belföldi árával. Csak 1889 óta mutatkozik állandó különbség belföldi áraink hátrányára, a melynek oka megváltozott cukoradó-rendszerünkben keresendő. A míg ez év előtt a londoni és trieszti árszázalék körülbelül hasonló volt, addig 1889—97-ig az angol százalék átlagban 55, a trieszti 43 százalék. Az új adórendszer hatása tehát abban nyilvánult, hogy a cukor ára

Sziamati érzékek jelzőszáma,
[cukor, kávé, tea,]
 az osztrák-magyar monarchiában és Angliában.
Átlag 1867-77 = 100 III. Tábla.

a monarchiában hirtelen csökkent. Ez igen természetes jelenség, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a jelenlegi nyílt kiviteli praemium kisebb, mint volt a rejtett jutalom adórestitutió alakjában 1889 előtt. Az exporteur kisebb jutalmat kapván a monarchiában, kénytelen e különbözet értékét a termelőnek leszámítani, hogy a cukrot az előbbi haszon mellett külföldön eladhassa; e leszámítás a trieszti árak viszonylagos árcsökkenésében nyilvánul, a mi egyszersmind leszállítja a jelzőszámok átlagát. Máskülönben, mint láttuk, az árfluctuatio megegyező mindkét országban, a mennyiben azt minálunk valutánk érték-ingadozása némileg nem módosítja.

*Az ásványcikkek*nél a vas (nyers és öntött), réz, ólom, ón, kőszén és barnaszén árai vannak csoportosítva. Itt is ama nehézséggel állunk szemben, hogy a monarchiára vonatkozó megbízható nagykereskedelmi árakat nem igen találunk. Általánosságban elismerik ugyan azt, hogy eltekintve a szállítási költségektől és az esetleges vámtételektől, e cikkek követelik a külföldi áralakulást, de folytatólagos árakat máshol nem találtam, mint az osztrák statisztika és a földművelési miniszterium évkönyveiben, noha ezek nem tényleges piaczi, hanem eszményi árak. A bányatársulatok tudvalevőleg kötelesek évente bejelenteni a termelt ásványmennyiséget és azon összeget, a melyen terményeiket értékesítették. Ez adatokat hivatalból összeállítják és kiszámítják azokból osztás útján azon átlagárt, a melyen e termények elkelték. Efféle árszámítás Ausztria egész területére vonatkozik és közvetlenül össze nem hasonlítható az angol piaczi árral, a mint azt Sauerbeck számítja. Ez előbbieknél egyes vidékek szerint különböző szerepet játszik a közlekedési eszközök fejlődése, a vasutak tarifa-rendszere, stb., és azok hatása másképp nyilvánulhat ez átlagban, mint egyik vagy másik piaczi árban. Ezért korlátoznunk kell az átlag körét. Az említett évkönyvekben megtaláljuk az ausztriai tartományokra vonatkozó adatokat is. Csehország ásványtermelése nagyobb volt az elmúlt 30 év alatt, mint a többi tartományoké; ugyanez közel fekszik a határos német ipari központokhoz és már régebben bir kifejlett közlekedési eszközökkel.

Legjobban véltem tehát felhasználhatni a csehországi ásványtermelésre vonatkozó árakat, mint olyanokat, a melyek jellemzők a monarchiában e cikkek áralakulására nézve.

A rézáratokat kivételesen salzburgi árak után számítom, mert máshol Ausztriában alig van réztermelés.

A IV-ik táblán feltüntetett osztrák átlag megint elég jól megegyezik az angol áralakulás általános irányával, dacára annak, hogy a számítási módszer különböző. Különösen áll ez az évi fluctuációra nézve, a mint azt az előbbi cikkekben is tapasztaltuk. Kivételesen magasak az ásványárak Angliában 1872—1874-ig; hogy Csehországban ez években aránylag alacsonyak az árak, azt indokolhatjuk részben a kivételesen kedvező váltóárfolyamokkal, részben pedig kivételes termelési conjuncturákkal Angliában. Más években nem is mutatkozik ily lényeges eltérés; de az előbbi évek kivételesen magas ára annyira emeli az első 11 éves átlagot Angliában, hogy ott a következő két évtizedben aránylag nagyobb a százalékos csökkenés, mint Ausztriában. Lehetséges, hogy ezenkívül vámtarifánk és kartellviszonyaink is hozzájárultak ahhoz, hogy belföldi ásványáraink magasabbak, mint a külföldiek. Különösen feltűnő a különbség a kőszén abszolút áránál, a mely az első évtizedben majdnem háromszor oly nagy, mint az angol ár; hasonlólag ennek százaléka is magasabb az utolsó években, mint ugyanaz Angliában. Sauerbeck összeállításában nem szerepel a barnaszén, a mely a monarchiában fontos kiviteli cikk; ez utóbbi ára pedig jóval magasabb 1891 óta, mint volt az első 11 év alatt. Mindez együttvéve mérsékli az osztrák jelzőszámok csökkenését. Ha tekintettel vagyunk még az árösszeállítás előbb jelzett módszerére, talán eléggé indokoltuk az eltérést, a mely a két ország áralakulásában észlelhető. Ily viszonyok mellett nem mutathatunk ki határozott összefüggést az agio és az árak között, noha egyes években előfordul az, hogy agio-csökkenés árcsökkenéssel egyidejűleg mutatkozik. De azért el kell ismernünk, hogy az árak mindkét országban többé-kevésbbé hasonló irányt követnek és hogy jobb adatok hiányában összehasonlíthatjuk azokat egymással.

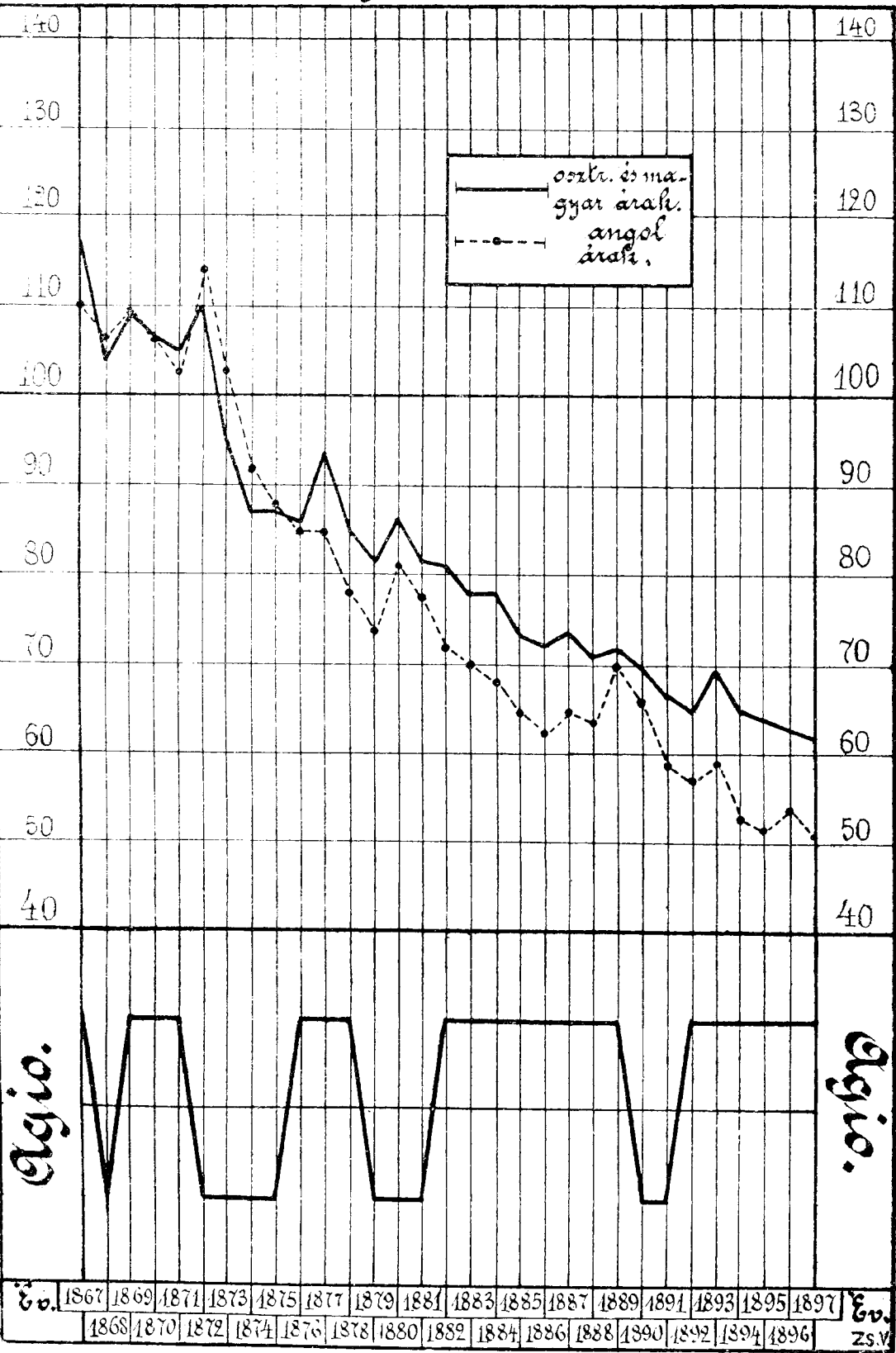
A *szöveczkek csoportjánál* az amerikai és indiai pamut-, kender- és selyemárakat bécsi jegyzések alapján számítottam. Az egynyíretű és kétnyíretű gypjúnál a budapesti vásári árakat vettem alapul. Jutaárakat sehol nem találván, a londoni árakat számítottam át papírpénzértékünkre a váltóárfolyamok után. A lenáraknál vámstatisztikánk beviteli árait használtam fel

1874-től kezdve, mert máshol nem találtam folytatólagos adatokat; úgy hiszem, ez utóbbiak sem teljesen megbízhatók.

A mellékelt V. számú táblán a viszonylagos árfluctuatio elég jól megegyezik az angol áringadozással. 1877. előtt valamivel magasabb az átlag minálunk akkor, midőn agionk magas és kisebb akkor, midőn agionk csökken. 1877-től kezdve állandóan magasabb az átlag minálunk; e különbség változik 2 és 12 százalék között és pedig nagyobb akkor, midőn agionk magas, kisebb, midőn agionk csekély. Tehát az agio mindig emeli belföldi árainkat. Tekintve azt, hogy az árúczikkekben rendesen importtöbbletünk van, igen természetes, ha kedvezőtlen váltóárfolyamok mellett aránylag drágábban kell a külföldi árút megfizetni, mint kedvező váltóárfolyamok mellett. E körülmény megmagyarázza azt, miért különbözik az árfluctuatio a két országban, de nem indokolja az állandó különbséget, a mely 1877. óta mindig mutatkozik. Itt a szállítási költségek csökkenését sem hozhatjuk fel indokul, mert ha azok csökkennek, a bevitelért is aránylag kevesebbet fizetünk; ez esetben tehát belföldi árainkban megfordítva nagyobb csökkenést kellene észlelnünk, mint az angol árakban. A vám-tarifa szintén fel nem hozható indokul, mert e czikkek után nem fizetünk vámot. Ha azokat egyenkint hasonlítjuk össze a két piacon, azt tapasztaljuk, hogy lényegtelen a különbség a kétrendbeli pamut, juta, angol és magyar gyapjú és a selyem áránál, ellenben nagy az eltérés a kender és az ausztráliai gyapjú áránál. Sauerbeck két kenderminőséget különböztet meg és azok átlagát veszi fel e csoportba: az egyik az orosz, a másik a manilai kender; mindkettőnél, de különösen az utóbbi áránál feltűnő nagy a százalékkülönbség a magyar kenderrel szemben.

Például 1895-ben a manilai kender árszázaléka 45%, a magyar kenderé 98%. Hasonlólag londoni jegyzések szerint az ausztráliai gyapjú 1895-ben 56 százalék, budapesti árak után a magyar egynyiretű gyapjú 85 százalék. Se az előbbi, se az utóbbi külföldi árúczikket nem jegyzik a bécsi vagy a trieszti piacon és azok itteni értékét meg nem állapíthattam. Nyilvánvaló tehát, hogy Angliában a tengerentúli országok versenye idézi elő e czikkek nagy árcsökkenését. Minthogy ezeket minálunk megfelelő belföldi árúczikkekkel helyettesítettem, a melyekre ez árcsökkenés ki nem terjed, ez eltérés

Szövőcikkék jelzőszáma,
(amerikai és indiai pamut, len, kender, juta, egy- és kétfajretű gyapjú, selyem) az osztrák-magyar monarchiában és Angliában.
Átlag 1867-77 = 100 V. Tábla.

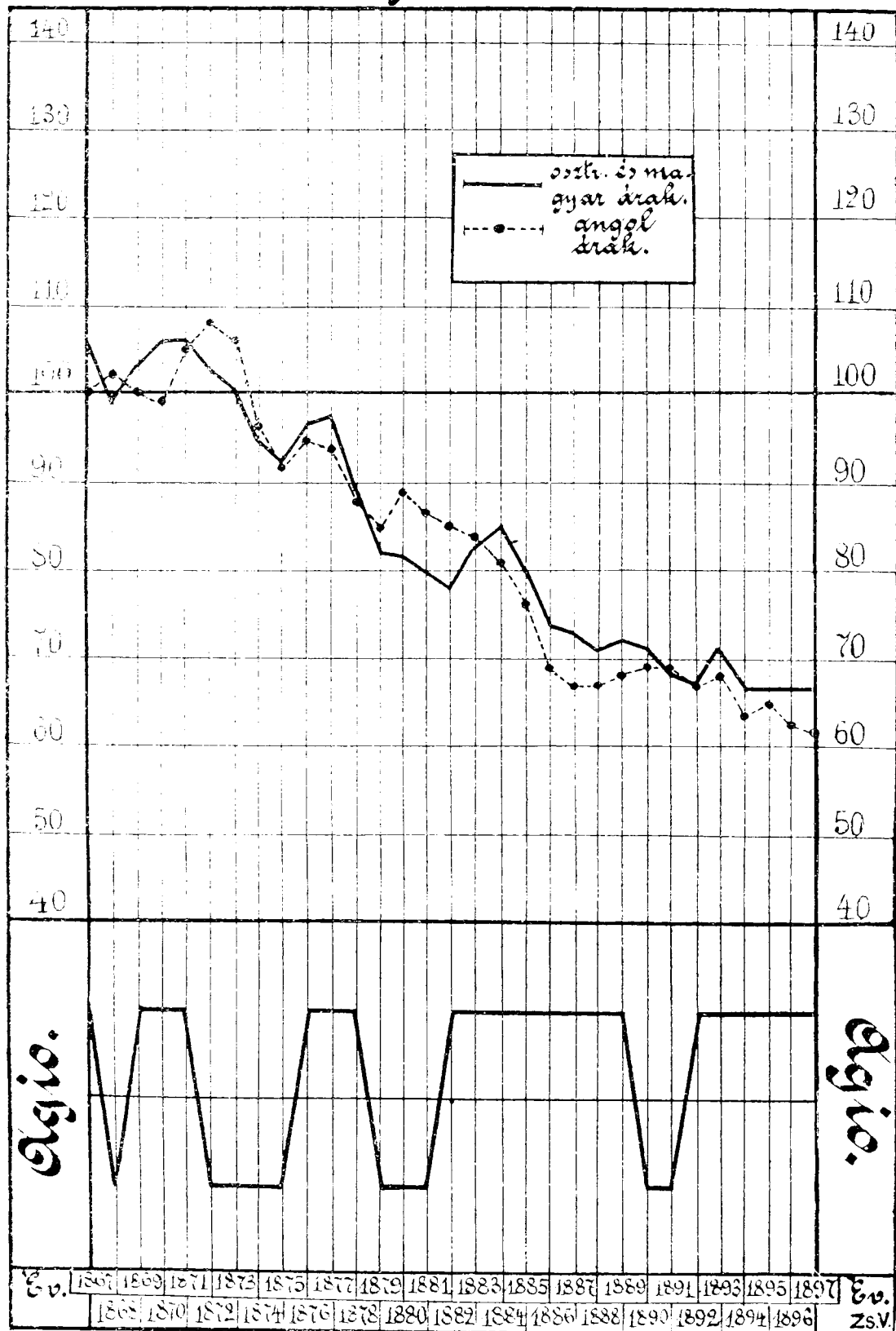

emeli a jelzőszámok átlagát minálunk Anglia rovására. Ha rendelkeznék ily adatokkal, valószínűleg ez átlag teljesen meg egyezne az angol árakkal.

A vegyes cikkek csoportjánál majdnem teljesen sikerült utánoznom az angol mintát. E csoportban egybefoglaltam irha, bőr, faggyú, oliva- és pálmaolaj, repczemag és repczeolaj, petroleum, szóda, hamúzsir, indigó és tűzifa árait. Az angol összeállítás csak annyiban tér el ettől, hogy a repczeárak helyett lenmag és lenolaj árait használja fel; ez utóbbiakra nézve nem találtam alkalmas áradatokat. A tűzifa kivételével e cikkek közül rendesen importtöbblete van a monarchia kereskedelmének. Ezek áralakulására nézve tehát teljesen mérvadó a külföldi ár. Tényleg a mellékelt táblán nem mutatkozik lényeges különbözet az árak átlagánál sem. 1873-tól kezdve majdnem mindig hanyatlanak az árak. A hol mégis mutatkozik némi eltérés, ott kivétel nélkül alacsonyabbak az árak saját monarchiánkban akkor, midőn a váltó-árfolyamok mi-reánk nézve kedvezők, magasabbak akkor, midőn agionk emelkedik. A mondottak után, azt hiszem, e jelenség nem is igényel további magyarázatot.

Ez összehasonlítások kapcsán meggyőződhattünk arról, hogy igen nehéz különböző országokra nézve teljesen megfelelő és egyenértékű áradatokat találni. A nyert átlagok ugyan elég jól megegyeznek egymással különösen az évi áringadozás tekintetében, a mely úgylátszik, mindenütt hasonló irányt követ. Ha a százalékszámok magassága eltérő, a mi az élelmi cikkek árainál tűnik fel legjobban, e körülmény, mint láttuk, nemcsak a számítási módszer különbségében leli magyarázatát, hanem abban is, hogy ez évek alatt az egyes árucikkek gazdasági conjuncturái megváltoznak és pedig különféle módon ez országok különleges termési és kereskedelmi viszonyainak megfelelőleg. Ez eltérés természetesen a jelzőszámok összesített átlagában is kifejezésre fog jutni. Azért erre kellő figyelmet kell fordítanunk, mielőtt az utóbbiból levonjuk az általános következtetéseket ama tényezőkre nézve, a melyek a nemzetközi pénzviszonyokra és papírvalutánk értékingadozására befolyással vannak.

Egyes cikkek jelzősáma,
 (firfa, bőr, faggyú, oliva és pálmáolaj, reperiemag és reperi-
 olaj, petrolum, szóda, hamuszórt, indigo, tűzifa) az osztrák-
 magyar monarchiában és Angliában.
Átlag 1861-77 = 100 VI. Tábla.

45 árúczikk jelzőszáma csoportokban az Osztrák-Magyar monarchiában és Angliában.

Átlag 1867—77 = 100.

Évek	Gabona-neműek		Állati termények		Gyarmati czikkek		Ásványok		Szövő czikkek		Vegyes czikkek		£ 10 bécsi váltó-árfolyam Londonra évi átlagban
	o. és m.	angol	o. és m.	angol	o. és m.	angol	o. és m.	angol	o. és m.	angol	o. és m.	angol	
1867	110	115	90	89	101	94	101	87	117	110	104	100	124·53
1868	95	113	96	83	99	96	93	85	104	106	99	102	116·67
1869	88	91	98	96	104	98	99	89	109	109	103	100	123·29
1870	95	83	101	98	103	95	104	89	106	106	106	99	124·26
1871	101	94	102	100	104	100	116	93	105	103	106	105	121·50
1872	101	101	108	101	102	104	106	127	110	114	103	108	110·55
1873	103	101	111	109	99	106	107	141	95	103	100	106	110·89
1874	114	105	103	103	98	105	98	116	87	92	95	96	110·91
1875	91	93	101	108	95	100	86	101	87	88	92	92	111·78
1876	96	92	97	108	94	98	97	90	86	85	96	95	121·32
1877	103	100	97	101	103	103	93	84	94	85	97	94	122·17
1878	91	95	94	101	85	90	89	74	85	75	89	83	118·99
1879	89	87	90	94	82	87	81	73	82	74	83	85	117·30
1880	103	89	96	101	82	83	86	79	87	81	82	89	117·83
1831	99	84	97	101	79	84	86	77	82	77	80	86	117·83
1882	99	84	101	104	77	76	89	79	81	73	78	85	119·60
1883	93	82	103	103	72	77	83	76	78	70	83	84	120·00
1884	93	71	101	97	64	63	77	68	78	68	85	81	121·89
1885	84	68	97	88	62	63	74	66	74	65	80	76	124·92
1886	82	65	93	87	61	60	74	67	73	63	74	69	126·01
1837	79	64	92	79	66	67	75	69	74	65	73	67	126·61
1888	79	67	94	82	67	65	80	78	71	64	71	67	124·22
1889	78	65	90	86	70	75	78	75	72	70	72	68	119·55
1890	83	65	92	82	64	70	81	80	70	66	71	69	116·05
1891	89	75	96	81	64	71	83	76	67	59	69	69	116·80
1892	80	65	90	84	64	69	79	71	65	57	67	67	119·31
1893	75	59	91	85	68	75	78	69	69	59	71	68	123·19
1894	74	55	91	80	62	65	73	64	65	53	66	64	124·71
1895	76	54	96	78	58	62	72	62	64	52	66	65	121·89
1896	71	53	95	73	54	59	74	63	63	54	66	63	120·16
1897	81	60	94	79	47	52	76	66	62	51	66	62	119·75